TussenRuimte

TIJDSCHRIFT VOOR
INTERCULTURELE THEOLOGIE

BEKEERT U!?
Veranderen van religie

2011 | 1

INHOUD

3 Redactioneel

31 Column

50 Beeldmeditatie

52 In memoriam

53 Impressies

56 Boeken

60 Film

61 Muziek

62 Agenda

64 Vooruitblik

4 REPORTAGE | Mark Fillet
Zangerig Arabisch en sappig Antwerps

10 ONDERZOEK | Esther Dwarswaard
Bekeringsijver onder de vlag van ontwikkelingshulp

16 COLUMN | Dorottya Nagy
Richtlijnen

17 DEBAT | John Baxter Brown
Een gedragscode bij bekering

22 PORTRET | Marleen Prins
Shylock, de bekeerling van Venetië?

25 ANTITHESE | Leo Molenaar
Tussen krokodil en tijger

32 MENSEN IN BEELD | Marieke van der Giessen
'Dit zocht ik al die tijd. Dit is het: rust'

37 WAS GETEKEND | Johan de Vreugd

38 VERSLAG | Vatsala Vedantam
Eens een dalit, altijd een dalit

44 PERSPECTIEF | Peter Meijer
Veranderen van godsdienst als mensenrecht

TussenRuimte
tijdschrift voor interculturele theologie

jaargang 4 | nummer 1 | maart 2011
ISSN 0165-988X

TussenRuimte is een oecumenisch tijdschrift voor interculturele theologie, geredigeerd door een Nederlands-Belgische redactie.

TussenRuimte ontleent zijn naam aan het besef dat *tussen* mensen van verschillende culturen en generaties steeds opnieuw een proces van verstaan op gang gebracht en bevorderd kan worden. Zo kan ook nieuwe *ruimte* ontstaan voor het evangelie, waarin mensen en culturen in hun verscheidenheid worden gerespecteerd, maar niet in hun verschil worden opgesloten.

TussenRuimte wil signaleren, reflecteren en inspireren door middel van journalistieke verbreding en theologische verdieping van ons inzicht in religie en religieuze aspecten van cultuur. Debat over bestaande missionaire en religieuze praktijken wordt gestimuleerd.

TussenRuimte pendelt tussen lokale initiatieven en globale ontwikkelingen, waarin aandacht voor mensen, omkeer in mensenlevens en inzet voor vrede en gerechtigheid zichtbaar worden.

TussenRuimte is niet institutioneel *ge*bonden, maar wel *ver*bonden met mensen en organisaties in de missionaire beweging die elkaar willen ontmoeten en bevragen over religieuze en culturele, economische en sociale grenzen heen.

TussenRuimte verschijnt viermaal per jaar en wordt uitgegeven in een samenwerkingsverband tussen de Nederlandse Zendingsraad (NZR), Missio België, de Verenigde Protestantse Kerk in België en uitgeverij Kok, Utrecht.

© 2011 Uitgeverij Kok en de redactie van *TussenRuimte*
Overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Redactie
drs. Ineke Bakker, drs. Gijs van den Brink,
drs. Annemiek Buijs-Tuytelaars, dr. Dave Capucao,
Karlijn Goossen MA, drs. Wilbert van Saane,
Dineke Spee (voorzitter), drs. Johan Visser

Eindredactie
Marieke van der Giessen-van Velzen

Secretariële ondersteuning
Marion Popkema-van der Ven

Redactieadres
Redactie *TussenRuimte*, Nederlandse Zendingsraad,
Postbus 8092, 3503 RB Utrecht
redactie.tussenruimte@antenna.nl
www.tussenruimte.com

Basis-layout
Peter Slager | Garage bno

Illustraties
De Koepel, Antwerpen (5, 6-7, 8), Leo Molenaar (26-27, 28), Johan de Vreugd (37), Stichting Zonneweelde (51), Kors Peilman (62-63), Tropenmuseum, Amsterdam (64)

Abonnementenadministratie
abonnementen@kok.nl

Abonnementsprijs met ingang van 1 januari 2011
Een jaarabonnement kost in 2011 in Nederland € 37,75;
in België € 39,00; elders in Europa € 43,00.
Een studentenabonnement kost € 26,00.
Losse nummers kosten € 9,50 (exclusief porto).
Een proefabonnement van twee nummers kost € 13,50.
Het abonnementsjaar loopt van januari tot en met december.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, tenzij minimaal zes weken voor het einde van de abonnementsperiode schriftelijk is opgezegd. Adreswijzigingen graag drie weken voor de ingangsdatum schriftelijk doorgeven.

Bekeert u!

De apostel Paulus had er geen enkele moeite mee mensen tot bekering op te roepen. Maar tegenwoordig nemen wij woorden als 'bekering' of 'proselitisme' niet zo gemakkelijk in de mond. Liever spreken we van 'veranderen van geloof'. Dat verhulde spreken maakt duidelijk dat we anders tegen bekeren zijn gaan aankijken. Is het wel fatsoenlijk een ander van godsdienst te laten veranderen?

John Baxter Brown, werkzaam bij de Wereldraad van Kerken, denkt na over een gedragscode bij bekering. Esther Dwarswaard laat de lezer meedenken over een kernprobleem: het proselitisme dat gemakkelijk kleeft aan ontwikkelingswerk en noodhulp bij het 'winnen van zieltjes'. Over de juridische en mensenrechtelijke kant van veranderen van godsdienst wordt bericht door Peter Meijer.

Welke motieven kunnen een rol spelen wanneer je van geloof verandert? Soms zijn dat economische motieven, maar Vatsala Vedantam constateert dat het in India niet uitmaakt tot welke godsdienst je je bekeert: eens een dalit, altijd een dalit. Je hebt geen voordeel van bekering als je in een kastenmaatschappij leeft. In Bangladesh ontmoette Leo Molenaar *isaï*, gelovigen tussen kerk en moskee in. Zij voelen zich 'tussen krokodil en tijger'.

Ook dichter bij huis levert het thema interessant leesmateriaal op. Marieke van der Giessen zocht de Iraanse Sara op, die van haar zoektocht naar God verhaalt. In Antwerpen sprak Mark Fillet met bekeerden in de Vlaamstalige moskee De Koepel. En Marleen Prins kruipt in de huid van de bekendste bekeerling uit de theatergeschiedenis, de jood Shylock uit Shakespeares *De koopman van Venetië*.
'Bekeert u!' komt dan wel heel dichtbij.

— Redactie *TussenRuimte*

Zangerig Arabisch en sappig Antwerps

Moskee voor Vlaamse bekeerlingen

In de stad Antwerpen openen ieder weekend tweeënzeventig kosters de deuren van een rooms-katholieke kerk voor de zondagliturgie. Slechts enkele duizenden gelovigen laten zich nog door hun dringende klokgelui aanspreken. In schril contrast daarmee verwelkomen in oude bioscopen en achterafzaaltjes buiten de stadskern evangelische genootschappen van alle tongen en talen met juichende liederen hun groeiende, veelal gekleurde aanhang. Om niet te spreken van de ontelbare moskeeën in Antwerpen-Noord en -Zuid, in Borgerhout, Deurne en Berchem, waar iedere week een indrukwekkende groep mannen schouder aan schouder aanschuift voor het vrijdaggebed. Een van de moskeeën die voor de toenemende groep gelovigen te klein worden, is De Koepel.

Een voormalig timmeratelier van ruim tweehonderd vierkante meter achter een uitgeleefd pand in hartje Borgerhout. De imam, een Vlaamse man met zeven jaar islamitische school in Jordanië achter de rug, preekt hier in het Nederlands. En de gelovigen wensen elkaar na afloop van de dienst in zangerig Arabisch de vrede toe, maar wisselen meteen daarop in sappig Antwerps onder elkaar de nieuwtjes van de afgelopen week uit.

De Vlaamse imam preekt hier in het Nederlands

De Koepel is een moskee voor Nederlandstalige moslims. Voor negentig procent zijn dit jonge Maghrebijnen en Turken die de taal van hun grootouders niet meer machtig zijn. Maar het gaat deels ook om een groeiende groep Vlaamse mannen en vrouwen, veelal rooms-katholiek gedoopt en door hun ouders ook zo opgevoed, die er nog niet zo lang geleden voor hebben gekozen zich bij de islam aan te sluiten. In De Koepel vinden ze elkaar niet alleen voor het wekelijkse gebed. Dagelijks wordt op het secretariaat administratief werk geleverd. Op dinsdag houdt de imam spreekuur. In de ruimten op de eerste verdieping ontmoeten vrouwen elkaar. Beneden in de grote gebedsruimte worden ook lezingen

en feestjes gehouden. 'We hebben meer voor ogen dan gebed alleen', zegt Ibrahim, die aan de wieg van dit initiatief stond. 'In en om de moskee moeten mensen elkaar kunnen vinden voor een goed gesprek, voor een debat, voor vriendschap, voor wijze raad.' Hij staat boven op een wankele stoel die hij op de werktafel heeft geplaatst. Met zijn linkerhand houdt hij een plafondtegel schuin omhoog, met zijn rechter graait hij naar een eindje draad van de elektrische leiding om er de bedrading van een beveiligingscamera aan te koppelen. De laatste weken worden nogal wat inbraken gemeld in deze wijk van de stad. Maar de klus blijkt niet zo eenvoudig te zijn als gedacht. Dus klimt Ibrahim van zijn stelling. Stoelen worden bijeengeschoven. Koffie en thee staan klaar.

Volgens zijn doopceel heet Ibrahim eigenlijk Eric. En Ali is Bart, Abrahman is Björn. Met z'n drieën ontvangen ze mij in het krappe bureautje waar zij het secretariaat van de stichting Belgisch Islamitisch Centrum (BIC)[1] bemannen. 'Zoals andere mannen van onze leeftijd zich in hun vrije tijd bezighouden met sport of cultuur, kiezen wij ervoor onze tijd aan het welzijn van de Vlaamse moslimgemeenschap te besteden.'

Tien goede punten

'Die Arabische namen van jullie, moet dat zo?' Ze bekijken elkaar een beetje meewarig. Alweer die vraag. Ibrahim: 'Nee, het hoeft helemaal niet. Wij hebben zelf een Arabische naam toegevoegd aan onze officiële naam, omdat we dachten daardoor in de kring van de traditionele moslims beter

aanvaard te worden. Maar de Koran eist dit niet van de gelovigen. In De Koepel komen momenteel moslims bidden die David of Peter heten en zo ook door de anderen worden aangesproken.' Ali strijkt zich goedkeurend door zijn rosse baard.
'Die baard moet wel?' Ibrahim zucht: 'Nee, ook die baard hoeft niet. Het is gewoon ge-

'Die baard moet wel?' 'Nee, ook die baard hoeft niet'

makkelijk. Hoef je niet iedere ochtend met het scheermes aan de slag. En wat meer is, het is een soort hommage aan de Profeet. Hij liet zijn baard groeien. Wij, die hem volgen, kunnen dat ook doen. Uit eerbied voor hem. Het levert een goed punt op. Iedere goede daad die een moslim bewust stelt, is goed voor tien goede punten. Als je jezelf of een ander kwaad doet, krijg je een slecht punt. Weersta je boze plannen of kwade opzet, dan is dat ook weer een goed punt waard. Weiger je het goede te doen, dan levert dat een slecht punt op. Aan het einde van je leven wordt hiervan de afrekening gemaakt. Wie meer goede dan slechte punten heeft, erft het paradijs.'
'En als aan het eind van de rit blijkt dat helemaal niemand zich druk heeft gemaakt over die boekhouding?' Ibrahim, met een brede glimlach: 'Dan is er helemaal niets aan de hand. Ik heb goed geleefd. Daar is niets mis mee, toch? Maar stel dat het wel zo is, dan heb jij wel pech gehad, niet?'
Er zijn meer van die uiterlijke zaken waarin de Profeet tot op de dag van vandaag wordt

Vrouwen aan de iftar-maaltijd tijdens de ramadan

nagevolgd. Ibrahim: 'Bijvoorbeeld onze kledingvoorschriften. Voor zover het onze vrouwen betreft, worden die hier in de stad druk besproken. Maar zoals zij horen ook wij, mannen, ons eenvoudig te kleden. De profeet leerde ons altijd en overal onze aura voor onbescheiden blikken te bedekken. Mannen moeten wijde broeken dragen. En vrouwen wordt gevraagd zo veel en zo vaak mogelijk de nacht bij hun man door te brengen. Ook dat levert weer goede punten op.'

Bekeringsmoment

Waarom kiezen deze normaal ogende en

vrij jonge mannen ervoor op die manier door het leven te gaan? Wie of wat leidde hen tot de Profeet? Ali: 'Voor mij waren dat mijn makkers op de werkvloer. Velen zijn Maghrebijnen. Ze werden mijn vrienden. Op een dag begon ik met hen te praten over hun godsdienst. Ik voelde me aangetrokken door de manier waarop zij met elkaar omgaan, hun respect voor elkaar, de broederschap, hun behulpzaamheid. En de leer is duidelijk. Je weet wat je moet doen, wat je mag eten, hoe je moet leven. Geen discussie. Dat overtuigde me. Zo wilde ik leven. Dus heb ik me voorbereid op de *shahada*.' De *shahada* is het bekeringsmoment bij uitstek. Het is het openbaar uitspreken van het geloof in Allah en de erkenning van de islam als enige ware godsdienst. Wie de *shahada* uitspreekt, liefst in het bijzijn van medegelovigen, mag zich moslim noemen. Hij of zij wordt in de ogen van Allah 'zondeloos als een pasgeboren baby' en krijgt een compleet nieuw begin in het leven. Alle

We ronselen geen medestanders. Kiezen voor de islam moet een bewuste keuze zijn'

kwaad uit het verleden is vergeven.
Ook Ibrahim werd katholiek opgevoed, ging trouw naar de kerk, was zelfs misdienaar. Maar het ritueel, de devoties, de stenen beelden in de kerkgebouwen en de zondagspreken waarin pastoors elkaar soms tegenspraken, brachten hem in de war. Een zuivere leer vond hij, naar eigen zeggen, in de Koran en op de islamitische websites van het internet. 'De belijdenis van de islam ligt me beter. Niemand hoeft het met mij eens te zijn. We ronselen geen medestanders. Kiezen voor de islam moet een bewuste keuze zijn. Wie zich wil bekeren, moet dat doen met een zuivere intentie.'

Veel volk

Het BIC maakt uiteraard wel propaganda voor de islam, maar heeft toch vooral tot doel de moslim in België bij te staan, als gelovige te sterken en als mens te emanciperen. Daar komt veel papierwerk bij kijken. Bijvoorbeeld om mensen een bewijs te verstrekken dat ze belijdend moslim zijn en

dus recht hebben op een islamitische begrafenis. Het BIC is een stichting naar Belgisch recht, en is als zodanig ook erkend. Dat betekent dat de aangesloten imam, net als een pastoor of een vrijzinnig lekenconsulent, mag rekenen op een salaris van de overheid. Mocht de moskee met financiële problemen te kampen krijgen, dan zal de provincie het tekort bijpassen, zoals ze dit ook doet voor een kerkbestuur. Ibrahim: 'Zo zegt de wet het. Maar de provincie hoeft niet bang te zijn. De gelovigen onderhouden ons gul. Ze weten waarvoor we hun geld vragen. We voeren een open boekhouding.'

Er hangt een affiche voor een 'benefiet' tijdens het kerstweekend: een activiteit uitsluitend voor vrouwen en kinderen, met koranrecitatie en daarna een maaltijd, modeshow, quiz, kinderprogramma en boekenverkoop. Het wordt een volle zaal, want de kaartjes (vijf euro voor een volwassene, drie euro voor een kind) zijn uitverkocht. Ibrahim: 'Ja, onze activiteiten trekken veel volk. Naar het vrijdaggebed komen wekelijks vierhonderd mannen en zeventig vrouwen. Ook onze lessenreeks over echtscheiding die nu loopt, wordt door meer dan honderd mensen gevolgd. De mannen oog in oog met de gastspreker beneden in de zaal, de vrouwen boven voor een scherm in een gesloten circuit.' Oei, ook hier die strikte scheiding tussen mannen en vrouwen. 'Is dat geen moeilijk voorschrift voor jongelui die samen de schoolbanken delen, of volwassenen die samen op de werkvloer staan?' Ibrahim: 'Ook dat is geen voorschrift. Maar zolang de vrouwen ervoor kiezen zich van de mannen af te scheiden, moeten we dat respecteren. De zaaltjes hierboven en de trap die erheen leidt, zijn verboden terrein voor mannen.'

Ontgoocheld

Ali meent te weten dat ook niet-moslims de lessen bijwonen. Hij gaat er prat op dat de moskee goede contacten heeft met de buurt, het stadsbestuur en de wijkraad. 'Ook met de mensen van de katholieke parochiekerk aan de overzijde van de straat?' Ibrahim, enigszins berustend: 'Dat kunnen we niet zeggen, nee. We sturen onze nieuwsbrief naar alle parochies van de stad, ook naar de bisschop. Maar het is nog wachten op een eerste reactie.'

Vooral Ali is hierover ontgoocheld: 'Jaarlijks organiseren wij een campagne voor een goed doel, de *fisabililaah* (dat wil zeggen: ik geef in naam van Allah). Vorig jaar kozen

we voor hulp aan de dorpsgemeenschap van Ilula in Tanzania: een waterput slaan, de oogst helpen commercialiseren, tuinbouw en kleinveeteelt verbeteren. Toen hebben we de parochie uitdrukkelijk uitgenodigd om met ons mee te doen. Maar er kwam geen antwoord.'
Hebben ze er ooit over gedacht aan de bisschop te vragen of ze een van de leegstaande kerkgebouwen in de stad mochten overnemen? 'Daar zijn we heel voorzichtig in', reageren Ali en Ibrahim eensgezind. 'Natuurlijk doet het ons pijn dat die gebouwen bijna niet meer gebruikt worden. Maar de tijd is daarvoor nog niet rijp. De bisschop zou het misschien nog aanvaarden. Maar de mensen, vooral degenen die niet meer naar de kerk gaan, zouden het een schande vinden. Ze roepen nu al dat de islam de stad bezet. En we vormen in België nog geen zes procent van de bevolking!'

Nog pionieren

Dat er binnen deze kleine groep veel beweegt en nog veel zal veranderen, wordt nu al in De Koepel zichtbaar. Ibrahim: 'Ons gebed is zoals van iedere moslim. We bidden in een en dezelfde Arabische taal. Dat schept over de hele wereld gemeenschap en houdt ons als gemeenschap bijeen. Hoe we als persoon of als groep de islam belijden en beleven, dat verschilt immens. Veel van wat moslims hier beleven, is sterk met hun cultuur verweven. Daarom hebben wij ervoor gekozen een aparte moskee te openen. Niet om ons af te scheiden. Wel om te zien hoe we de islam met de Europese cultuur kunnen verweven. En, met permissie gezegd, dat kunnen we niet overlaten aan het inzicht van een imam die overgevlogen wordt van zijn bergtop in een ver land. Op dit punt is het voor ons nog pionieren. Op het kompas van de Koran helpt onze Vlaamse imam relativeren wat ons overkomt. Het bestaan van de Schepper dreigt hier verloren te gaan. Zo veel belang wordt gehecht aan onbelangrijke zaken. De media zwepen

'Het woord van God volgen is voor ons liefhebben en delen'

dit op: het atheïsme, de secularisering, de dwang om te consumeren. Wie de regels van de islam volgt, is tevreden met wat hij heeft. Hij vertrouwt op de voorzienigheid, op de Heer der werelden. Dat zal zo zijn invloed hebben op alles wat leeft. Het woord van God volgen is voor ons, zoals voor iedere religie: liefhebben en delen. Dat is goed voor allen.'

Noot

[1] Het Belgisch Islamitisch Centrum en de daaraan verbonden moskee De Koepel bevinden zich aan de Stenenbrug 11, 2200 Borgerhout, telefoon +32 (0)485 717 726. *www.belgisch-islamitisch-centrum.be*

— Mark Fillet werkte dertig jaar in Nederland en België als derdewereldjournalist met bijzondere aandacht voor missie en zending en reisde naar heel wat landen in Azië, Afrika en Latijns-Amerika. Zeventien jaar werkte hij als redacteur mee aan de Missie-Zendingskalender.

Bekeringsijver onder de vlag van ontwikkelingshulp

Wereldwijd zijn er vele organisaties die op nogal opdringerige wijze streven naar bekering van andersdenkenden. Ook ontwikkelingshulp en noodhulp worden voor dit doel aangewend. Zo werd de tsunami in Azië in 2004 door diverse organisaties aangegrepen om de overlevenden te bekeren. Op welke wijze kunnen ontwikkelingsorganisaties hiermee het beste omgaan?

Het gaat bij proselitisme om bekeringsijver, gekoppeld aan drie kenmerken. Ten eerste is de manier waarop het wordt uitgevoerd, opdringerig. Het gaat erom dat je de ander ervan overtuigt dat jouw geloof beter is dan het geloof van de ander, en dat deze zich beter kan bekeren om te worden gered, rijkdom te vergaren of een goed leven na dit leven te verkrijgen. Een tweede kenmerk is dat het in georganiseerd verband plaatsvindt. Dat kan regionaal zijn, maar ook nationaal en internationaal. Ten derde richten proselitische organisaties zich doorgaans op (groepen) mensen in kwetsbare posities, zoals mensen die te maken krijgen met armoede, oorlogen en natuurrampen. Inzet van (economische en sociale) machtsmiddelen wordt daarbij niet geschuwd. Proselitisme is een term die in veel gevallen een negatief waardeoordeel in zich heeft.

Organisaties zullen van zichzelf niet snel zeggen dat ze proselitisch zijn

Organisaties zullen van zichzelf niet snel zeggen dat ze proselitisch zijn; het is meestal een typering en beschuldiging van anderen die het als zodanig ervaren.

Jacques Matthey, directeur van de zendingsafdeling van de Wereldraad van Kerken, geeft een goede weergave van het gevaar van proselitisme, bezien vanuit christelijk perspectief: '*In terms of power, the danger of proselytism lies in the pretension of one's superiority in terms of belief, theology, ecclesiology, ethics, coupled with a denigration of other traditions and the use of political alliances to effect conversions, the offering of economic incentives for attracting people and manipulating fear through apocalyptic narratives of God's judgement*.'[1] Opdringerige bekeringsijver gaat volgens Matthey dus gepaard met een superioriteitsgevoel, de inzet van verschillende machtsmiddelen en het zaaien van angst voor de 'dag des oordeels'.

'Gaat dan heen'

Vooral binnen het christendom en de islam worden gelovigen ertoe opgeroepen de reli-

Medewerkers van Samaritan's Purse komen cadeaudozen uitdelen aan kinderen in Garbage City, een sloppenwijk van Caïro.

gieuze boodschap te verspreiden. De centrale boodschap waarin christenen worden aangemoedigd anderen te bekeren, staat in Matteüs 28, 18-20. Katholieken spreken hierbij meestal over *missie*, protestanten over *zending*. Moslims noemen het *daʿwa* (uitnodiging tot het geloof) of *tabligh* (bekendmaking). Hun inspiratie is te vinden in de Koran, in het bijzonder in de soera *An-Nahl* (De bijen) 16, vers 125.
De interpretatie van deze oproepen om het geloof te verspreiden verschilt sterk: sommigen menen dat het volstaat als christen of moslim het geloof te praktiseren door het goede voorbeeld te geven, waarbij de religieuze inspiratie niet altijd aan de orde hoeft te komen; anderen zijn van mening dat er in de religieuze bronnen toe wordt opgeroepen alle 'ongelovigen' actief te bekeren. Ook binnen het hindoeïsme en boeddhisme houden groeperingen zich bezig met bekeringsactiviteiten.

Mondiale ontwikkelingen

Wereldwijd zien we de laatste decennia een aantal gebeurtenissen waarbij bekeringsijver een rol speelt. Hiermee worden de onrust binnen samenlevingen en conflicten rondom religies versterkt. Ik noem hier vier zaken: conflicten waarin religie een rol speelt, de *war on terror*, internationale lobbybewegingen en het aantal (rijke) bekeringsorganisaties.

Conflicten waarin religie een rol speelt

Er vindt een toename plaats van conflicten waarin religie een rol speelt, zoals in India, waar veel strijd heerst tussen hindoes, mos-

lims en christenen. Doordat er in de afgelopen decennia – onder invloed van een groeiende economie – veel veranderd is in de Indiase samenleving, zijn er fundamentalistische bewegingen opgekomen die terugverlangen naar de oude hindoewaarden. Deze bewegingen opereren op tal van fronten, zowel religieus als politiek. Voor moslims en christenen is, volgens hen, geen plaats in de op te richten hindoestaat. Ondertussen groeien ook islam en christendom door, en ze eisen hun plek op.

War on terror

Christelijke bekeringsorganisaties zijn actief betrokken bij de zogenoemde *war on terror*. De landen die doelwit zijn van deze oorlog tegen het terrorisme, zoals Irak en Afghanistan, zijn voornamelijk islamitisch. Na invallen van het Westen in deze landen werd het leger gevolgd door grote groepen zendelingen die de moslims kwamen bekeren. Zo werden tijdens de Golfoorlog van begin jaren negentig door de Amerikaanse zendingsbeweging Samaritan's Purse dertigduizend bijbels de regio binnengebracht.[2] En in Irak werden door achthonderd vrijwilligers van de Southern Baptist Convention (SBC) voedselpakketten bezorgd waarop in het Arabisch een bijbeltekst was geplaatst. De directeur van SBC voor Noord-Afrika en het Midden-Oosten sprak zelfs van een *war of souls* in Irak.[3]

Internationale lobbybewegingen

Vooral rijke internationale organisaties proberen met lobbyen hun invloed uit te breiden, bijvoorbeeld op het gebied van aids en de omgang met homo's. Een bekend voorbeeld hiervan is de lobby van conservatieve Amerikaanse protestanten die prominente Afrikaanse religieuze leiders ertoe overhalen de mensenrechten van homoseksuelen sterk te beperken.[4] Dat deze campagne succesvol is, valt te zien aan de sterke groei van de reeds aanwezige homofobie in verschillende Afrikaanse landen. Die uit zich in een toename van geweld tegen deze mensen en het instellen van de doodstraf op het actief propageren van afwijkende seksuele voorkeuren.

Rijke bekeringsorganisaties

Er is een groot aantal bekeringsorganisaties die er met veel geld en weinig respect voor de religieuze verhoudingen alles aan doen om bekeerlingen te maken. Vanuit de Verenigde Staten vindt de meeste christelijke zendingsijver plaats; dat geldt niet alleen voor de aantallen mensen die hiermee bezig zijn, maar ook voor de enorme hoeveelheden geld die ermee gemoeid zijn. De organisatie Samaritan's Purse heeft bijvoorbeeld een jaarbudget van tweehonderdtwintig miljoen dollar en is actief in meer dan honderd landen in de wereld. In Zuid-Korea is het christendom de laatste jaren enorm gegroeid. Het land staat inmiddels op de tweede plaats na de Verenigde Staten van de landen met de grootste zendingsactiviteit. Jaarlijks worden er vanuit Korea meer dan zeventienduizend zendelingen naar honderddrieëntwintig landen in de wereld uitgezonden.[5]

In Nederland is TRIN de bekendste organisatie die proselitisch genoemd kan worden: Touch, Reach and Impact the Nations. Oprichter Mattheus van der Steen houdt niet

alleen massabijeenkomsten in Nederland, maar ook in Azië en Afrika. De bijeenkomsten in het buitenland worden gecombineerd met ontwikkelingshulp. Op de website[6] staat in een reisverslag naar India (februari 2008) te lezen: 'Transformatie in Bhimavaram! Dat is wat we afgelopen dagen hebben gezien en meegemaakt. God heeft deze Indiase stad aangeraakt. Er is een zaad van opwekking geplant, en we geloven dat er een nieuwe tijd gaat aanbreken voor Bhimavaram en omgeving. In het tsunamigebied heeft Mattheus gesproken voor vijftienhonderd mensen. Gods geest werkte zeer krachtig, en negenhonderdtachtig mensen hebben hun hart aan Jezus gegeven. We hebben velen gezegend met de liefde van God.'

Ontwikkelingssamenwerking

Ontwikkelingsorganisaties worden geconfronteerd met proselitisme in de regio's waar ze werken. Ontwikkelingswerkers zien dat van armoede en rampen misbruik wordt gemaakt om zieltjes te winnen. Daarbij sparen proselitische organisaties kosten noch moeite, schuwen zij de inzet van machtsmiddelen niet en tonen zij weinig respect voor de bestaande religieuze verhoudingen. Anderzijds kunnen ontwikkelingsorganisaties zelf ook beschuldigd worden van proselitisme. Dat gevaar is het grootst voor *faith based organisations* (fbo's), groepen die vanuit een religieuze inspiratie werken, maar zich bekering niet ten doel hebben gesteld. De mate waarin fbo's religieus zijn en opereren, varieert sterk. Hun religieuze inspiratie heeft betrekking op de missie van de organisatie, maar kan daarnaast ook bepalend zijn voor het aannamebeleid van personeel, de keuze van de groepen waarmee wordt samengewerkt in ontwikkelingslanden, de achterban enzovoort. Voor fbo's is het lastig om een goede positie in te nemen. Zo zei Waseem Yaqub, destijds hoofd van het Britse kantoor van Islamic Relief Worldwide, dat er een groot vooroordeel bestaat tegen islamitische ontwikkelingsorganisaties. Tijdens een bijeenkomst van het Kenniscentrum Religie en Ontwikkeling in 2004 zei hij: 'Als Islamic Relief zich puur richt op islamitische groepen, krijgt ze het verwijt op exclusieve basis werkzaam te zijn. Maar als ze zich ook op andere groeperingen richt, wordt ze al snel beschuldigd van evangelisatie.'

Er wordt misbruik gemaakt van armoede en rampen om zieltjes te winnen

Christchurch

Vooral in regio's waar religies een rol spelen bij conflicten, kunnen fbo's gemakkelijk beschuldigd worden van proselitisme. Om een voorbeeld te noemen: in Indonesië werden na de tsunami van december 2004 van overal uit de wereld hulpgoederen ingevlogen, en kwamen vele hulporganisaties de bevolking assistentie verlenen. Ook in de overwegend islamitische provincie Atjeh gebeurde dit. Christelijke hulporganisaties werden wel geaccepteerd, maar er was ook wantrouwen. Toen er dozen medicijnen kwamen uit de Nieuw-Zeelandse plaats Christchurch, ontstond veel commotie.

Door sommigen werd meteen gedacht dat dit een poging was om de moslimbevolking tot het christendom te bekeren. Enkele islamitische organisaties bliezen dit voorval groot op. Voor een deel kon de commotie gesust worden door uit te leggen dat de naam Christchurch sloeg op de plaats van herkomst van de medicijnen. Voor de ontwikkelingsorganisaties was het een les hoe gevoelig dit soort zaken kunnen liggen.

Schijn vermijden

Om de schijn van proselitisme te vermijden kunnen fbo's, afhankelijk van de context, verschillende maatregelen nemen.
Het begint met het expliciet openstellen van de activiteiten voor iedereen binnen de lokale gemeenschap, en niet alleen voor mensen met dezelfde religieuze achtergrond als de samenwerkingspartner. Vervolgens is het belangrijk te zorgen voor volstrekte openheid en transparantie omtrent de bedoelingen van de organisatie en de activiteiten. Het actief uitdragen van een ethische code of gedragscode kan hierbij helpen. Daarmee kunnen organisaties duidelijk maken dat de bedoelingen zuiver zijn, en dat bekering geen doel is van de activiteiten.
In de afgelopen jaren zijn er verschillende codes opgesteld die oproepen tot wederzijds begrip en die richtlijnen bieden voor interreligieuze samenwerking.[7] Een belangrijke gedragscode is de *Code of Conduct for the International Red Cross and Red Crescent Movement and NGOs in Disaster Relief*.[8] Veel organisaties gebruiken deze code bij het bieden van noodhulp. Hierin staat onder meer dat hulp wordt gegeven ongeacht ras, geloof of nationaliteit van de ontvanger, dat hulp nooit zal worden aangewend om een politiek of religieus standpunt te verkondigen en dat de cultuur en de gebruiken van de ander zullen worden gerespecteerd.
Religieuze ontwikkelingsorganisaties kunnen er in sommige gevallen beter voor kiezen de religieuze inspiratie van de organisatie buiten beschouwing te laten en deze hooguit te vermelden als inspiratiebron voor de activiteiten. Dat is van belang voor ontwikkelingsorganisaties die werkzaam zijn in gebieden waar religies niet vreedzaam naast elkaar bestaan en in regio's waar bepaalde religies negatieve associaties oproepen.

Antenne ontwikkelen

Seculiere ontwikkelingsorganisaties zullen over het algemeen werkzaam zijn in gebieden waar religie wel een rol speelt in het dagelijks leven, en waar bekeringsorganisaties actief zijn. Religie als 'niet ter zake doende' negeren is geen optie; ook seculiere ontwikkelingsorganisaties zullen een antenne moeten ontwikkelen om de religieuze gevoeligheden te registeren. Daarmee voorkomen ze dat de samenwerking met lokale partners of de effectiviteit van projecten negatief wordt beïnvloed. Het Kenniscentrum Religie & Ontwikkeling heeft onlangs een praktijkboek gepubliceerd om zowel seculiere als religieuze ontwikkelingswerkers handreikingen te bieden voor de omgang met religie in de praktijk van ontwikkelingssamenwerking.[9] Wendy Tyndale, voormalig coördinator van World Faith Development Dialogue, biedt een interessante invalshoek op seculier proselitisme:

'Ironically, it seems to me that the clearest case of proselytism among aid agencies is from secular agencies, or even secular workers within faith-based aid agencies, whose message is often clearly one of giving technological or managerial concerns much higher priority than concerns that may be high on the agenda of faith-based communities, such as building a community and including everyone etcetera. This proselytism to a secular view of life is extremely widespread.'[10]

Tyndale voert hier een belangrijk punt aan. Westerse ontwikkelingsorganisaties bevorderen sterk het seculiere ontwikkelingsmodel, waarbij religieuze en andere lastig meetbare elementen nauwelijks een rol spelen. Dat valt moeilijk te rijmen met de dagelijkse realiteit in ontwikkelingslanden. Ze pleit er dan ook voor meer aandacht te besteden aan de prioriteiten van lokale religieuze gemeenschappen.

Conclusie

Iedere ontwikkelingsorganisatie heeft te maken met proselitisme. Deels betreft dit proselitisme van andere organisaties in de context waarin ze werken, en anderzijds gaat het om beschuldigingen aan hun eigen adres. Een open houding en transparantie omtrent de bedoelingen van de organisatie helpen het wantrouwen van de plaatselijke bevolking weg te halen. Het onderschrijven van een ethische code of gedragscode kan hierbij helpen. Daarbij is het overigens niet de bedoeling religie helemaal buiten beschouwing te laten. Religie speelt een rol in het dagelijks leven van veel mensen; ontwikkelingswerkers dienen hiervoor oog te hebben.

Noten

1 Jacques Matthey, 'Mission and power', speech tijdens een bijeenkomst, georganiseerd door EEMC Utrecht, februari 2010.

2 A. Rashied Omar, 'The right to religious conversion. Between apostasy and proselytization', Occasional paper 27:OP:1, Notre Dame: University of Notre Dame, Kroc Institute, 2006.

3 Eman Ahmed, 'A dangerous mix. Religion and development aid', Challenging fundamentalisms. A web resource for women's human rights (2005). Zie *www.hhh.umn.edu/humanitarianisms/pdf/Ahmed%20%20A%20Dangerous%20Mix,%20Religion%20and%20Developmental%20Aid%20.pdf.*

4 Political Research Associates (PRA), 'Globalizing the Culture Wars. US Conservatives, African Churches and Homophobia' (2009). Zie *www.publiceye.org/publications/globalizing-the-culture-wars/pdf/africa-full-report.pdf.*

5 Krasimira Petrova, 'South Korea rethinks mission strategy', BBC News, 26 juli 2007. Zie *http://news.bbc.co.uk/2/hi/6915268.stm.*

6 Zie *www.trin.nl.*

7 Zie voor een overzicht: *www.oslocoalition.org/documents/chr_muslim_guidelines.pdf.*

8 Zie *www.ifrc.org/publicat/conduct.*

9 Zie voor meer informatie *www.religie-en-ontwikkeling.nl/praktijkboek.*

10 Persoonlijke correspondentie met Wendy Tyndale van de internationale adviesraad van het Kenniscentrum Religie & Ontwikkeling.

— Esther Dwarswaard is projectmedewerker bij Stichting Oikos – Kenniscentrum Religie & Ontwikkeling, dat kennis van en begrip voor religie in ontwikkelingsprocessen wil stimuleren.

Richtlijnen

'Alles komt op hetzelfde neer. Er is maar één God, nietwaar? Of je hem nou Onze-Lieve-Heer of Jezus of Allah of Boeddha of hoe dan ook noemt, nietwaar?'
De geestelijk verzorger aarzelde een ogenblik. Zodra zij zich aan een nieuwe 'klant' voorstelde en haar functie noemde, kwam er zo'n reactie. Na een ogenblik besloot ze toch die zinnen aan zich voorbij te laten gaan en begon ze het gesprek op de persoon te richten.
Het tegenovergestelde van 'alles komt op hetzelfde neer'-stellingen kan men niet bewijzen, zeker niet in een kennismakingsgesprek, laat staan in een eerste ontmoeting tussen een zendeling en een allesgelovende.

'Niets komt op dezelfde neer. Er is maar één God, en die heb ik gevonden. Hoezo, geestelijk verzorger? U kunt toch niet én de rooms-katholieken én de hervormden én de gereformeerden, baptisten, lutheranen én de charismatischen en ook nog de humanisten en boeddhisten en joden onder ons geestelijk verzorgen? Wat gelooft u zelf dan eigenlijk?' De geestelijk verzorger liet ook die vragen openstaan; zij richtte zich tot de mens die als een belichaamde overgang tussen uitroepteken en vraagteken tegenover haar stond, en zachtjes stelde ze haar vraag: 'Hoe is het gebeurd? Hoe bent u tot bekering gekomen?'

Niets komt op hetzelfde neer voor haar die zich voor de tweede keer laat dopen, voor haar die na de zwarte kousen voor een hoofddoek gaat, voor haar die na een welvaarts- en welzijnskerk voor de armoede kiest, voor hem die vroeger als topmanager werkte en zijn dag met mantra's begon en nu met een rugzak de wereld rond trekt om anderen tot geloof te brengen, voor hem die in niets geloofde en nu zoveel keer op een dag moet bidden. Die allen hebben hun eigen, geloofwaardige verhaal te vertellen. Levensomstandigheden, levensdiepten waarin de richting bepaald werd.

'Alles komt op hetzelfde neer' en 'niets is hetzelfde' zijn richtingen. Ze vormen de maat en de schaal voor grote levenswendingen. Wat de maat is, hangt af van de richting waaruit men kijkt. En juist deze richtlijnen maken van vraagtekens uitroeptekens.

— Dorottya Nagy, missiologe en luthers predikant, werkt als postdoc-onderzoeker voor het Max Planck Instituut voor Ethische en Religieuze Diversiteit in Göttingen, Duitsland.

Een gedragscode bij bekering

Bekering blijft tot op de dag van vandaag omstreden. Massale en wereldwijde migratiestromen hebben de religieuze samenstelling van vele samenlevingen omgevormd. Te midden van dit veranderende landschap zal in 2011 een nieuw document het licht zien: *Christelijk getuigenis in een multireligieuze wereld. Aanbevelingen voor een gedragscode.*

Al sinds de vroege kerk is bekering tot het christelijk geloof een controversieel onderwerp. In tweeduizend jaar geschiedenis heeft de kerk immers maar al te vaak een beroep gedaan op geweld en illegitiem lokaas om zich van voldoende bekeringen te verzekeren. Wanneer zulke antichristelijke methoden gebruikt werden, hadden de kerkelijke overheden meestal een intieme band met politieke machtsblokken en hun expansiedrang. Dat rechtvaardigt hun gedrag niet, maar plaatst het wel in de juiste context. Meer oprechte perioden van kerkgroei werden gekenmerkt door relatieve vrede. Bekeringen werden niet afgedwongen, maar vloeiden als vanzelf voort uit de betrokkenheid van christenen bij hun samenlevingen. Meestal vormden christenen in zulke perioden een minderheid.
Uit deze generalisering volgen twee conclusies. Ten eerste zien we dat christelijk geloof en macht geen gelukkig span vormen. Vrijwel iedere combinatie van macht en geloof verzwakt het geloof en verliest daarmee geloofwaardigheid. Ten tweede zien we dat christelijk geloof goed 'werkt' in situaties waarin gelovigen op een of andere manier naar de marge gedrongen worden; dat is per slot van rekening ook de context waarin Jezus leefde en waarin de vroege kerk groeide.

Multireligieuze omgevingen

Bekering blijft tot op de dag van vandaag omstreden. Massale en wereldwijde migratiestromen hebben de religieuze samenstelling omgevormd van vele – misschien zelfs de meeste – samenlevingen. We leven in multireligieuze omgevingen. De zogenoemde christelijke landen van Europa en Noord-Amerika herbergen nu de volle breedte van de wereldreligies. Tegelijkertijd is de kerk van het Zuiden sterk gegroeid. Vragen omtrent bekering – tot en uit het

Petrus' oproep tot bekering uit Handelingen 2 geldt nog steeds.

christelijke geloof – zijn daarom, naar ik meen, vandaag actueler dan in eerdere generaties.

Te midden van dit veranderende landschap zal in 2011 een nieuw document het licht zien: *Christelijk getuigenis in een multireligieuze wereld. Aanbevelingen voor een gedragscode*. Het document is een vrucht van interreligieuze dialoog, maar heeft een veel wijdere toepassing, zowel qua *inhoud* als wat betreft het *proces* waardoor het tot stand kwam. In dit artikel geef ik een beschouwing van beide aspecten en beschrijf ik de implicaties voor de hedendaagse praktijk van zending, dialoog en evangelisatie.

Vragen omtrent bekering – tot en uit het christelijk geloof – zijn vandaag actueler dan ooit

Ethiek van bekering

Het gesprek dat tot de *Aanbevelingen* leidde, begon in 2006 tussen de Pauselijke Raad voor Interreligieuze Dialoog (PCID) en de Wereldraad van Kerken (WCC). De WCC nodigde ook de Wereldwijde Evangelische Alliantie (WEA) uit deel te nemen aan het proces. Een eerste, verkennende consultatie werd gehouden in Lariano in Italië. Het was een interreligieuze ontmoeting, waardoor christelijke leiders de kans hadden om ook de perspectieven van gelovigen uit andere religies te beluisteren.

De dialoog leverde fascinerende vragen op, zowel theologisch als praktisch. Is het doel van christelijke betrokkenheid bij een noodsituatie bekering of het redden van levens? Als dat laatste het geval is, waarom maken christenen dan zo graag gebruik van hun eigen christelijke organisaties? Waarom geven ze geen hulp aan lokale hulporganisaties die ook islamitisch, hindoeïstisch, atheïstisch of seculier kunnen zijn? Die verbinding tussen hulp en de christelijke kerk impliceert, zo luidt het argument, dat christenen ten diepste liever een theologisch punt maken dan eenvoudig medemensen in levensgevaarlijke omstandigheden te helpen. Hoewel we erkennen dat er heel redelijke tegenargumenten aan te voeren zijn, is het essentieel zulke visies te beluisteren en te begrijpen. Het gaat in de dialoog immers niet om het winnen van een intellectueel debat.

Onder deze vragen liggen de fundamentele vragen naar een ethiek van bekering en naar de methoden die gebruikt worden om bekeerlingen te overtuigen. Passen deze methoden bij het geloof dat bekeerlingen

wil winnen? Helaas werden er ook in deze dialoog voorbeelden gegeven van christelijke zendelingen wier benadering en boodschap inconsistent waren.

Eigen nuance

Om over deze uitdagingen dieper na te denken hielden de drie organisaties (WCC, PCID en WEA) een intrachristelijke consultatie. Deze bijeenkomst, de tweede in het proces, had plaats in Toulouse, Frankrijk, in 2007. Nu richtten de deelnemers hun aandacht op de oorzaken van onbegrip en conflict, zoals de relatie tussen *diakonia* (dienst) en bekering. Ook bespraken zij het gebruik (en potentieel misbruik) van internationale fondsen en politieke en wettelijke macht. Met het rapport van deze vergadering in handen begon in 2009 een schrijfgroep aan de *Aanbevelingen*.
Het proces van samenwerking tussen de collega's van het Vaticaan, de WCC en de WEA was stimulerend, intrigerend, frustrerend, onderhoudend, opbeurend en vormend. Niet alleen waren de drie groepen totaal verschillend – en dat waren ze echt! –, maar ook bracht ieder individu een ander perspectief en andere ervaringen naar de gesprekstafel. Een katholiek perspectief op bekering in het Midden-Oosten bleek heel anders dan een orthodox perspectief, en beide weken sterk af van de pentecostale benadering. Ook liepen de visies van Afrikanen, Aziaten en Europeanen nogal sterk uiteen. Allen waren bekend met dezelfde termen, maar eenieder bracht een eigen nuance in. Voor sommigen was evangelisatie 'de koningin van alle bedieningen' (zo kenschets ik het zelf graag), terwijl deze term voor anderen – door hun negatieve ontmoetingen met zelfbenoemde 'evangelisten' – nogal agressief klonk. Zij gaven de voorkeur aan het woord 'getuigenis'.
Alle groepsleden vertelden fascinerende verhalen over hun weg tot levend geloof in Jezus. Sommigen waren bekeerlingen uit een andere religie, anderen volgden het geloof van hun familie; voor sommigen was de bekering tot Jezus een soepel proces, voor anderen was het een heel dramatisch gebeuren. Deze verhalen bonden de groep samen en herinnerden ons eraan dat er meer is dat ons verenigt dan dat wat ons verdeelt, en dat God blijkbaar bereid is te werken via welke kerkelijke traditie ook, evangelisch, orthodox en katholiek. Het delen van onze geloofsgang, de debatten over omstreden punten, de samenwerking tussen collega's uit verschillende tradities en wereldgemeenschappen, het samen eten en drinken – dit proces was essentieel voor de ontwikkeling van het document. De sterke interpersoonlijke relaties stelden ons ertoe in staat van mening te verschillen, frasen en alinea's te herformuleren en oplossingen te vinden voor schijnbaar onoplosbare problemen. Het maakte de ontmoetingen verfrissend, en naast het werk aan het document was er tijd voor wederzijdse bemoediging en gebed.
Was het een gemakkelijke tocht die we samen maakten? Nee. Er waren zeker

Alle groepsleden vertelden fascinerende verhalen over hun weg tot levend geloof

Weerspiegelt de praktijk de boodschap?

meningsverschillen en problemen, maar tot op heden is de groep in staat geweest telkens weer een weg voorwaarts te vinden. Het essentiële leerpunt, althans voor mij, is dat het proces net zo belangrijk is als het eindproduct.

De boodschap belichamen

Op dit moment van schrijven ligt het document in concept. Het is een kort document, vooral bedoeld om discussie en debat te stimuleren op nationaal en regionaal niveau, over de hele wereld. Zulke debatten vinden natuurlijk al plaats, in het bijzonder in contexten waarin bekering bij wet verboden is of waar zulke wetten mogelijkerwijs worden ingevoerd, zoals in India. We hopen echter op gesprekken op meer plaatsen in de wereld, want de oproep om Jezus te volgen – de oproep tot bekering – is vandaag nog net zo nodig als in de dagen van Handelingen 2. Een kerk die de mensen niet oproept Christus te volgen, mag nauwelijks kerk genoemd worden.

Missionaire reflectie en training vergeten vaak (maar niet altijd) te kijken naar de manieren waarop mensen geroepen worden. Modellen van evangelisatie zijn vaak eerder gericht op pragmatische overwegingen – wat werkt – dan op praxis: een praktijk van evangelisatie die een oprechte weerspiegeling is van de boodschap zelf. Dit is de kern van de *Aanbevelingen*: de methode moet de boodschap belichamen. Het is onze taak en onze vreugde als Christus' volgelingen iedere gelegenheid aan te grijpen om het hele verhaal over Jezus te vertellen, aan iedereen, op iedere tijd en plaats. Maar we moeten methoden gebruiken die deze boodschap incarneren. Strategieën die het evangelie 'vermarkten' alsof het slechts handelswaar is en vervolgens claimen 'zending' te zijn, verlagen het evangelie en brengen Christus in diskrediet. Overtuiging – een goed paulinisch woord – staat niet gelijk aan manipulatie. Prediking – een ander goed bijbels woord – is geen verkooppraatje. Evangelisatie is het trouwe van Jezus delen, en niet een recruteringscampagne voor de kerk.

Overtuiging is geen manipulatie, prediking geen verkooppraatje

Balans

De *Aanbevelingen* willen kerkelijke werkers

en leiders helpen te reflecteren op de manier waarop ze de dingen gewoonlijk aanpakken en hoe het beter kan; dat wil zeggen: getrouwer en dichter bij het bijbelse voorbeeld van Jezus en de vroege kerk, om zo te komen tot een scherpere weerspiegeling van het evangelie. Het gaat om het vinden van balans. Er is een dunne lijn tussen

Het probleem ligt soms minder bij de missionaire praktijk dan bij de perceptie ervan

zorgen voor het kwetsbare (wat wij altijd moeten doen), het delen van het evangelie met de kwetsbaren (wat wij ook altijd moeten doen) en ervoor zorgen dat de aangeboden hulp niet afhankelijk is van de bekering van de ontvanger. Het probleem ligt soms minder bij de missionaire praktijk dan bij de perceptie van deze praktijk. In sommige delen van de wereld is dit een kritiek onderscheid waaraan we niet voorbij mogen zien.

Instrument

De *Aanbevelingen* hebben een eenvoudige structuur. Ze zijn geen formeel-theologische verklaring per se, hoewel de inhoud voluit theologisch is. Ze zijn in de eerste plaats een instrument dat reflectie op de verschillende aspecten van bekering bevordert en faciliteert. Het document begint met een korte paragraaf onder de titel 'de basis van het christelijk getuigenis'. Dan volgt een lijst met 'principes'. Hier, in het hart van het document, staan suggesties voor gebed en discussie, maar ook voor toepassingen in specifieke contexten. Het eerste principe bijvoorbeeld luidt eenvoudigweg: 'Christenen zijn geroepen om in hun getuigenis het voorbeeld en het onderwijs van Jezus Christus te volgen.' Ik kan me niet voorstellen dat enige christen deze bewering zal tegenspreken, maar als we haar toepassen, wordt het spannend. *Wat zijn de meest relevante aspecten van het onderwijs van Jezus in contexten van aperte en gewelddadige vervolging? Hoe zit dat in de Europese context, waar een zekere apathie heerst ten opzichte van de claims van Jezus? Wat impliceert het onderwijs van Jezus voor ons gedrag en ons getuigenis in deze verscheidene contexten?* Het document eindigt met een aantal aanbevelingen voor lokale en nationale organisaties.

Discussie

Toen ik een keer werd uitgenodigd het document te presenteren aan een groep belangrijke kerkleiders, hield ik mijn toespraak beperkt tot een paar minuten. Daarna vroeg ik om opmerkingen en vragen. Twee uur later was de discussie nog volop gaande! Dat is het doel van dit document. Ik geloof dat dit doel bereikt wordt als zulke gesprekken ons allemaal brengen tot een diepere bekering tot Christus en een groter verlangen te delen in zijn onverdiende genade en liefde voor Gods gebroken wereld in nood.

Vertaling: Wilbert van Saane

— John Baxter Brown is Consultant for Evangelism bij de Wereldraad van Kerken (WCC) in Genève. Hij houdt een *Evangelism blog* bij op *www.oikoumene.org*.

Shylock, de bekeerling van Venetië?

Als je het in de wereld van het theater over het onderwerp veranderen van religie hebt, kun je niet om de figuur van Shylock heen. Hij speelt een cruciale rol in Shakespeares toneelstuk *De koopman van Venetië*. Onder dwang bekeert deze jood zich tot het christelijk geloof.

Antonio is de koopman van Venetië in het gelijknamige stuk van Shakespeare (*The merchant of Venice*, 1596). Hij is rijk, christen, en wordt afgeschilderd als een deugdzaam mens, een *good guy*. Zijn vriend Bassanio vraagt hem op een dag geld te leen voor een goed doel, de liefde. Bassanio kan zijn geliefde niet het hof maken doordat hij op te grote voet geleefd heeft. Portia, zijn aanbedene is van goede komaf, en Bassanio kan niet met een lege geldbuidel bij haar aankomen. Hij vraagt Antonio geld te leen om de reis naar Portia mogelijk te maken. Natuurlijk wil Antonio daaraan meewerken, maar er is één probleem: Antonio's geld vaart op zee. Hij bezit schepen, en al zijn schepen zijn onderweg. Toch besluit Antonio, vanwege de vriendschap, het geld aan Bassanio te lenen. Dan komt Shylock in beeld. Shylock is rijk geworden van de geldhandel, een echt joods vak.[1] Het was in het Venetië van de zestiende eeuw niet eenvoudig jood te zijn, maar wel eenvoudig rijk te worden van mensen die meer uitgaven dan ze bezaten. Shylock wordt karikaturaal getypeerd als een typisch joodse woekeraar, met alle slecht- en vrekkigheid die daarbij horen. Hij wordt uitgespuugd en bespot door de mensen tussen wie hij leeft.

Schurftige hond

In diverse toneeluitvoeringen wordt Shylock stereotiep uitgebeeld: met een kromme rug, met vuile kleding, met een bittere, zuinige trek om de mond.
Wanneer Antonio bij hem komt om geld te lenen, volgt dan ook een pittig gesprek. Shylock: 'U bespuwde mijn joodse mantel. (...) U die net nog uw fluim in mijn baard spuwde en mij als een schurftige hond van uw stoep schopte, u verzoekt mij nu vriendelijk om geld!'
Antonio antwoordt dat de kans groot is dat hij Shylock een volgende keer opnieuw zal bespuwen, maar dat hij nu geld wil lenen. Shylock leent hem het geld, maar wenst geen rente. Hij wil, als Antonio niet op tijd terugbetaalt, een pond blank vlees uit Antonio's lichaam. En wanneer Antonio's schepen zijn vergaan, eist Shylock zijn recht.

Gedwongen

Maar in de rechtszaal gaat het anders dan hij denkt. Portia, de geliefde van Bassanio, die zich als man heeft verkleed, speelt een juridische kaart uit waardoor de zaak er heel anders voor komt te staan. Ze zegt dat Shylock dat pond mag nemen, maar dat er

Pantalone

geen druppel bloed mag vloeien. Daarover staat immers niets in het contract. Het tij keert, en Shylock wordt gestraft voor zijn geplande wreedheid. Hem wordt alles afgenomen wat hij bezit. Als ultieme straf wordt hij ook gedwongen zich te bekeren tot het christelijk geloof, op straffe des doods.

Pantalone

De figuur Shylock wordt afgeschilderd als een typisch voorbeeld van de *bad guy*. Zijn personage past in de traditie van de commedia dell'arte. Deze vorm van volkstoneel was populair in de zestiende en de zeventiende eeuw. In dat stramien speelden vaste, stereotiepe karakters verhalen die verwezen naar de actualiteit. Een van de populairste was Pantalone, een oude heer uit de koopmansstad Venetië, die zich deftig en deugdzaam voordoet, maar ondertussen voortdurend uit is op mooie meisjes of geld. Hij delft altijd het onderspit en wordt

Hath not a Jew eyes?

In de eerste scène van de derde akte spreekt Shylock een beroemde monoloog uit: *Hath not a Jew eyes?*

He (Antonio) hath disgraced me, and hindered me half a million, laughed at my losses, mocked at my gains, scorned my nation, thwarted my bargains, cooled my friends, heated mine enemies; and what's his reason? I am a Jew. Hath not a Jew eyes? Hath not a Jew hands, organs, dimensions, senses, affections, passions? Fed with the same food, hurt with the same weapons, subject to the same diseases, healed by the same means, warmed and cooled by the same winter and summer, as a Christian is? If you prick us, do we not bleed? If you tickle us, do we not laugh? If you poison us, do we not die? And if you wrong us, shall we not revenge? If we are like you in the rest, we will resemble you in that. If a Jew wrong a Christian, what is his humility? Revenge! If a Christian wrong a Jew, what should his sufferance be by Christian example? Why, revenge! The villainy you teach me I will execute, and it shall go hard but I will better the instruction.

Vanwege het vermeende antisemitische karakter van *De koopman van Venetië* is het toneelstuk na de Tweede Wereldoorlog nauwelijks opgevoerd. In 1988 was er in het Weense Burgtheater een opvoering met een compleet andere Shylock. Een Shylock met een digitale rekenmachine, gestoken in een goed gesneden kostuum, een knappe veertiger om te zien. Aan het eind, na de gedwongen bekering, blijft hij goedgehumeurd. Blijkbaar handelt de christelijke rechtbank volgens eigen juridische wetten. Hij verlaat het toneel met de woorden: 'Vandaag heb ik aan het kortste eind getrokken, maar we zullen nog wel eens zien wie er uiteindelijk wint.'

daarmee een zielige oude man die krijgt wat hij verdient: niets. Shylock past binnen deze theatertraditie. En als hij alleen in naam de toevoeging joods zou hebben gekregen, had niemand zich er erg mee bezig-gehouden. Maar door zijn gedwongen bekering aan het einde en de weg daarnaartoe vol haat en hoon over zijn geloof zijn er vele onderzoeken gewijd aan het stuk. Want terwijl de commedia dell'arte volstrekt duidelijk is over goed en kwaad, kun je daar in Shakespeares stuk overal vragen bij stellen. De personages worstelen in dit stuk met het verschil tussen recht en gerechtigheid.

Interpretatie

In de onderzoeken komt men er niet uit. Was Shakespeare, die niet bekendstaat als een religieus schrijver, een antisemiet, of beschrijft hij wat hij zag en stelt hij het verschil tussen onderdrukkers en onderdrukten aan de kaak?

Duidelijk is dat een opvoering van het stuk in deze eeuw nooit los kan staan van een interpretatie in onze tijd. Dus of je nu wilt of niet, een regisseur zal een keuze maken bij de duiding van de bekering van Shylock. Een vertaalslag naar een andere religie die onder vuur ligt, ligt voor de hand.
Maar als je als acteur je eigen voorbereiding doet en je verdiept in Shylock, wat zou je doen? Stel dat je hem vragen zou kunnen stellen over zijn rol in het geheel en over zijn gedwongen bekering? Shylock zou misschien zeggen: 'U wilt weten wat dat met mij gedaan heeft. U bent nieuwsgierig of ik inderdaad mijn oude geloof verruild heb voor het christendom. Ik kan u vragen of u het gedaan zou hebben. Kunt u uw geloof afleggen als een ander u daartoe verplicht? Maar ik vraag het niet. Want uw geloof is mijn zaak niet. Maar mag ik u een andere vraag stellen? Wat heeft mijn 'bekering' u opgeleverd? Wat heeft u erbij gewonnen, per saldo? Is uw leven rijker geworden door het idee dat ik heb losgelaten wie ik werkelijk ben?'

Noot

[1] Het uitoefenen van een fatsoenlijk beroep was joden verboden. Omdat het christenen niet was toegestaan in geld te handelen, lieten zij dat aan de joden over. Dat gevoegd bij de opvatting dat de joden Christus hadden vermoord, maakte de joodse bewoners gehaat.

— Marleen Prins studeerde Theaterwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam. Ze regisseerde onder andere de kameropera's van het Nederlands Blazers Ensemble.

Tussen krokodil en tijger

Jezus-volgelingen in Bangladesh

Abdul Mabud Chowdhury is leider van *Isa-e Jamat Bangladesh*. We zitten samen in een babytaxi op weg naar zijn hoofdkantoor wanneer hij mij vertelt over de hachelijke positie van *isaï*, christenen met een moslimachtergrond. 'Isaï zitten opgesloten tussen de moslimgemeenschap waar ze niet meer bij horen en traditionele christenen die hen niet accepteren.' Ze staan tussen moskee en kerk in. 'We vechten tegen krokodil en tijger', zo drukt Chowdhury het uit.

In december 2010 heb ik in Bangladesh, ter afronding van mijn master 'Godsdienst in de moderne wereld', onderzoek verricht naar het werk van Isa-e Jamat Bangladesh (IJB). IJB is een partner van Kerk in Actie van de Protestantse Kerk in Nederland. De naam Isa-e Jamat valt in twee delen uiteen; *Isa-e* betekent volgelingen van Isa, Jezus, en *jamat* staat voor geloofsgemeenschap. Deze christelijke missionaire organisatie bedrijft zending onder moslims en brengt gelovige isaï samen in een jamat. Isaï zijn door het lezen van Bijbel gaan geloven dat Jezus meer is dan een profeet. Hij is voor hen verlosser, zaligmaker, de weg tot het eeuwige leven.
In de afgelopen tien jaar is IJB uitgegroeid tot een missionair platform met meer dan vijftig jamats en zesentwintighonderd leden. Mijn onderzoeksresultaten heb ik verwerkt in een scriptie. In mijn scriptie ga ik in op de bijdrage die de casestudie van Isa-e Jamat Bangladesh levert aan de reflectie op het vormen van Christ-Centered Community's zoals geformuleerd in het C1-C6-spectrum. In het kader van dit artikel ga ik niet in op de discussie over het C1-C6-spectrum, maar op de noodzaak van het vormen van geloofsgemeenschappen voor isaï, christelijke geloofsgemeenschappen die niet opgenomen worden door de traditionele kerken, maar die door moslims geïdentificeerd worden als kerken.

Bekering tot Isa

De gesprekken met isaï zijn stuk voor stuk indrukwekkende verhalen. Intrigerend is de vraag waarom een moslim nu isaï of christen wordt. Tijdens alle interviews komt naar voren dat isaï ervan overtuigd zijn dat Isa meer is dan een profeet. Hij is voor hen namelijk hun verlosser. Al hebben de verschillende verhalen allemaal een eigen persoonlijke dimensie, toch komt dit

steeds terug in de verschillende gesprekken. Als voorbeeld het verhaal van Dildar Hossain, imam in de regio Jamalpure (een imam is een jamatleider van IJB).

'In 1995 heb ik een master in islamitische literatuur afgerond. Hierdoor kreeg ik de mogelijkheid in de moskee te preken. In 2005 werd ik aangesteld als imam van een moskee. Ondertussen gaf ik al les op een madrassa. In 2006 gaven mijn twee broers mij een Kitabul Mugadesh (Bijbel). Door het lezen van de Kitabul Mugadesh voelde ik mij meer en meer zondaar worden. Ik kwam tot het besef dat ik een redder nodig had. Anders ging ik verloren. Door het lezen van de Kitabul Mugadesh kon ik niet anders dan Isa aannemen als verlosser en in hem geloven. In 2007 ben ik gedoopt.
Ik was nog steeds imam in de moskee, en daar verkondigde ik het evangelie. In eerste instantie kon ik doorgaan met het verkondigen van het evangelie vanuit de Koran. Ik las gedeelten uit de Koran over Isa, en daarna vertelde ik de mensen hoe zij het eeuwige leven konden krijgen. Zodra de andere imams doorhadden wat ik

'Ik kon niet anders dan Isa aannemen als verlosser en in hem geloven'

deed, verboden ze mij langer te spreken in de moskee.
In eerste instantie kwamen wij als isaï voor de sociale contacten nog wel naar de moskee, maar we gingen er niet meer bidden. Nu komen we samen in mijn huis. We vormen daar een gemeenschap van isaï. Ik was een trouwe moslim. Vijfentwintig jaar heb ik vijf keer per dag de

Isaï komen op vrijdag bijeen in een eenvoudig gebouw.

moskee bezocht en trouw alle plichten van een moslim onderhouden. Ik onderhield alle islamitische plichten, maar het gaf mij geen vrede in mijn hart. Mijn hart bleef vol zonde. Ik had geen vrede met Allah. Het verschil tussen de jamat en de moskee is dat er in de moskee 'gewerkt' moet worden. De plichten moeten onderhouden worden. Maar wij geloven in Isa. Hij 'schenkt' vergeving. Alleen door Isa krijg ik echte vrede. Deze vrede is van veel grotere waarde dan de sociale contacten binnen de moslimgemeenschap. Deze vrede gaat alles te boven. Isa is de enige weg naar het eeuwige leven.'

Onder druk

Voor veel voormalige moslims betekent de overgang dat zij door hun familie onder druk worden gezet om terug te keren tot de islam. De mate van druk verschilt per individu.

Soms bestaat de druk uit korte gesprekken waarin een vader zijn kind dringend vraagt terug te keren tot de islam. Een familie accepteert dan de overgang naar het christendom. Soms worden isaï uit hun familie en huis verstoten. En in een enkel geval is er zelfs sprake van geweld tegen een isaï. Iemand vertelde mij dat hij door valse beschuldigingen in de gevangenis had gezeten, en een ander dat er een moordaanslag op hem was gepleegd.
Ook de druk vanuit de lokale moslimgemeenschap verschilt per situatie. In sommige gevallen leeft een isaï in vrede en harmonie met de lokale imam. In andere situaties wordt er vanuit de lokale moskee aangedrongen op eliminatie van een isaï.
In mijn onderzoek komt naar voren dat de overgang van een moslim naar het christendom na een korte of langere periode van vervolging in de meeste gevallen wordt geaccepteerd door de familie en de lokale moslimgemeenschap.
Een isaï die deze weg is gegaan, ziet zichzelf niet langer meer als moslim, maar als isaï of christen. Deze isaï hebben geen religieuze behoefte om de moskee te bezoeken, omdat de islamitische religieuze plichten geen voldoening geven. De consequentie is dat deze isaï buiten de religieuze islamitische gemeenschap komen te staan, met alle maatschappelijke gevolgen van dien. Huwelijken en begrafenissen zijn een probleem. Vrouwen zijn voor huwbare isaï moeilijk te vinden, en isaï kunnen hun doden niet op een islamitische noch op een christelijke begraafplaats begraven.

Aan hun lot overgelaten

Je zou verwachten dat de traditionele kerken in Bangladesh isaï enthousiast opnemen. Maar uit alle gesprekken is me duidelijk geworden dat dit niet het geval is. Of ze nu aankloppen bij een katholieke priester, een baptistenvoorganger, een predikant van de Church of Bangladesh of een leider van een pinkstergemeente, isaï worden niet of uiterst moeizaam geaccepteerd. En als zij geaccepteerd worden, zijn er allerlei voorwaarden.

In een periode van vervolging hebben isaï behoefte aan een sociaal vangnet

Juist in een periode van vervolging of verdrukking hebben isaï behoefte aan een sociaal vangnet. Hun oude familiebanden en

Een madrassa-leraar die ook isaï is

sociale contacten staan immers onder druk. Abdul Khalid is imam en regionaal coördinator voor IJB in het noordwestelijke deel van Bangladesh, en hij zegt hierover het volgende:

'Er zijn in Rangpur drie traditionele kerken: Assembly of God, baptisten en de rooms-katholieke kerk. Het verschil in taal is het wezenlijke verschil tussen deze traditionele kerken en onze jamat. Maar traditionele christenen accepteren ons niet. Ze hebben geen open hart voor ons. Ze zijn niet missionair in actie. Ze denken dat moslims alleen christen worden voor geld, kleding en voedsel. Er is in dit district geen kerk die met ons wil samenwerken. Ze accepteren ons niet. Soms willen christenen niet met ons trouwen, omdat ze ons van terugval in de islam verdenken. Het grootste probleem voor ons is dat we onze doden niet kunnen begraven. Wij krijgen geen toestemming om onze doden op de islamitische begraafplaats te begraven, en de christenen geven ons geen toestemming om onze doden op een christelijke begraafplaats te begraven. Daardoor voelen we ons zo alleen! Ik heb geen woorden om dat uit te drukken!'

De kerken laten isaï aan hun lot over, en zo staan ze buiten de christelijke gemeenschap. Dit heeft niet alleen te maken met achterdocht of angst voor moslims. Er is ook sprake van een groot cultureel en taalkundig verschil tussen moslims en christenen in Bangladesh. Dit verschil heeft een missionaire achtergrond.
De eerste westerse zendelingen die actief waren in het huidige Bangladesh, richtten zich op de hindoebevolking (Latourette). Moslims bleven voor zendelingen buiten beeld. Hierdoor werd christendom gecontextualiseerd in een hindoeïstische cultuur. William Carey heeft door zijn herziening van de Bengaalse Bijbel veel invloed gehad op dit proces. Zijn vertaalkeuze en Sanskriet-grammatica hebben het theologisch woordgebruik van christenen in het huidige Bangladesh bepaald. Doordat hij religieuze hindoeïstische taal cultiveerde in het christendom, gebruiken christenen hindoeïstische uitdrukkingen om hun christelijk geloof uit te drukken (Parshall). Er ontstond daardoor afstand tussen christenen en moslims. Ongeletterde moslims zagen christendom als een variant van het hindoeïsme. Zendingsactiviteiten vanuit de traditionele kerken vonden geen aansluiting bij de lokale moslims, en weinig moslims kwamen tot bekering.

Taal als instrument

De islam in Bangladesh wordt gekenmerkt door een grote populatie en een sterke mate van contextualisatie. Deze contextualisatie komt specifiek naar voren in de linguïstiek (Jørgensen). Door de contextualisatie van het christendom in een hindoeïstische cultuur spreken hindoes en christenen *Sanskriet Bengali*, maar moslims spreken *Mussalmani Bengali*. Taalkundig gezien is *Mussalmani Bengali* een mix van Sanskriet Bengali met Arabische en Perzische leenwoorden. Deze leenwoorden worden gebruikt om islamitische theologische en filosofische concepten uit te drukken (Prasad de).
Bangladesh bestaat in hoofdzaak uit een traditionele maatschappij, waarin taal en cultuur verstrengeld zijn, waarin religie door beide op een geïntegreerde dynamische wijze bevorderd wordt (Sanneh). Taal geeft daarnaast etnische identificatie. De Bengali moslims werden in het verleden economisch, politiek en sociaal achtergesteld ten opzichte van hindoes. Deze achterstelling leidde tot een sterke drang om te komen tot een eigen afwijkende modus van communicatie. Taal is daarbij een krachtig instrument om deze religieuze identiteit tot uitdrukking te laten komen (Dil, Prasad de). Uiteindelijk heeft zelfs een langdurige taalstrijd in 1971 geleid tot een onafhankelijk Bangladesh ten opzichte van Pakistan (Schendel).

Een eigen identiteit

In het spanningsveld 'opgegeten' te worden door de krokodil of de tijger is IJB al tien jaar aan het werk. Zij heeft daarbij een eigen identiteit ontwikkeld. IJB is een christelijke organisatie, maar zoekt nauwe aansluiting bij de lokale islamitische taal en cultuur. Ik typeer deze identiteit als een hybride identiteit (Jørgensen).
Een korte toelichting. Isaï vertellen mij dat alleen Isa de verlosser is. De islam geeft geen verlossing van zonden. In de liturgie van de door mij bezochte vrijdagse diensten herken ik een duidelijk christelijke liturgie. Het Apostolicum wordt gebruikt om hun geloof te belijden, het Onze Vader wordt samen hardop gebeden, en doop en avondmaal worden bediend. De doop- en avondmaalsvisie van IJB blijkt sterk vanuit de traditionele kerken in Bangladesh te zijn beïnvloed. Tot zover heeft IJB een christelijke identiteit.
Daarnaast zie ik allerlei Bengaals-islamitische elementen terug in de liturgie van IJB. Isaï wassen hun voeten voor de dienst, en ze doen hun schoenen uit voordat ze de jamat binnengaan. Het gebouw van de lokale jamat is niet te onderscheiden van een lokale moskee. In de jamat liggen rieten matten op de grond om op te zitten; stoelen

Taal is een krachtig instrument om de religieuze identiteit tot uitdrukking te brengen

of banken ontbreken. Er worden *kursi's* (standaards) gebruikt om hun Kitabul Mugadesh (Bijbel) op te leggen. De geloofsgemeenschap komt op vrijdag samen. Ze bidden met open handen, drinken geen alcohol (ook niet bij het avondmaal). Voor de melodie van hun *Isa-e*-gezangen gebruiken ze lokale *Baul-gan*. Isaï-vrouwen zijn gesluierd

en hebben geen *tilak* op hun voorhoofd. Isaï spreken Mussalmani Bengali en lezen uit de Kitabul Mugadesh. God wordt aangeduid als Allah, Jezus als Isa, Maria als Mirjam enzovoort. In taal en cultuur past IJB zich volledig aan aan de lokale Bengaalse islamitische context. Zo heeft IJB een christelijke identiteit waarin allerlei Bengaalse islamitische elementen gecultiveerd zijn.
IJB is daarmee een organisatie met een eigen, inheemse, christelijke identiteit, die nauw aansluit bij de lokale context en een eigen weg gaat, los van de nog aanwezige dominante invloed van de westerse kerk. IJB ziet zichzelf als *una sancta catholica et apostolica* en zoekt aansluiting bij de lokale islamitische cultuur, die culturele en taalkundige drempels wegneemt, waardoor ruimte ontstaat voor het evangelie. Maar ook ruimte voor een gemeenschap van isaï. Een gemeente die op geheel eigen wijze gestalte geeft aan het lichaam van Christus. Een thuishaven voor isaï die buiten de islamitische gemeenschap staan en door de traditionele kerk niet geaccepteerd worden. Een veilige thuishaven voor isaï die door de krokodil of de tijger worden aangevallen.

Literatuur

– P.R. Brass, *Language, religion and politics in North India*, New York: Cambridge University Press, 2005.
– A. Dil, *Two traditions of the Bengali language*, Cambridge: The Islamic Academy, 1991, 175-158.
– J.A. Jørgensen, *Jesus Imandars and Christ Bhaktas. Two Case Studies of Interreligious Hermeneutics and Identity in Global Christianity*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2008, 135.
– K.S. Latourette, *A History of The Expansion of christianity. Volume VI: The Great Century in Northern Africa an Asia A.D. 1800 - A.D. 1914*, New York: Harper & Brothers Publishers, 1944, 118.
– P. Parshall, *Bridges to Islam. A christian perspective on folk islam*, Atlanta: Authentic, 2007.
– P. Parshall, *Muslim evangelism. Contemporary approaches to contextualisation*, Waynesboro: Gabriel publising, 2003, 51.
– D. Prasad de, *Bengal Muslims in search of social identity*, Dhaka: The University Press Ltd., 1998, 105.
– L. Sanneh, 'Gospel and culture. Ramifying effects of scriptural translation', in P.C. Stine, *Bible Translations and the Spread of the Church. The last 200 years*, New York: Brill, 2004, 1-23.
– W. van Schendel, *A History of Bangladesh*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, 109-115.
– J. Travis, The C1 to C6 Spectrum. A practical guide for defining six types of 'Christ-Centred Communities ('C') formed in muslim contexts, *Evangelical Missions Quarterly*, 1998, 407-408.

— Leo Molenaar is werkzaam als docent godsdienst op het Calvijn College in Krabbendijke. Na het behalen van verschillende onderwijsbevoegdheden heeft hij, voor de afronding van de master 'Godsdienst in de moderne wereld' aan de Universiteit van Utrecht, veldonderzoek verricht in Bangladesh. Momenteel studeert hij in deeltijd theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Utrecht.

Repetitieviering

Op de tweede dag van dit jaar las ik voor tijdens een eucharistieviering die rechtstreeks via de televisie werd uitgezonden. De viering vond plaats om tien uur, maar allen die een taak hadden tijdens de viering, werden reeds om half negen verwacht. De lector dus ook.

Daar stond ik dan, nog met oudjaarswalletjes onder de ogen. Het productieteam dat verantwoordelijk was voor de uitzending, wilde de hele viering 'repeteren'! Een repetitie van een zondagsviering, dat had ik nog niet meegemaakt. En werkelijk alles werd gedaan en gezegd alsof het echt was. Alsof …

Uiteraard begrijp ik dat een productieteam zo goed mogelijk voorbereid wil zijn en dat daaraan chronometers te pas komen om de voorziene tijdsduur van vijfenvijftig minuten niet te overschrijden of – wie weet – al te zeer te onderschrijden. Het moet kloppen, dat zal wel. Maar het blijft vreemd twee keer achter elkaar eenzelfde viering te beleven, waarbij de ene zonder brood en wijn plaatsvond, de andere met, en waarbij dus de laatste echt was, en de eerste 'alsof'.

Kunt u zich voorstellen hoe het voelt brood te zien zegenen dat er niet is en het te moeten eten terwijl je niets in handen krijgt?

Het deed me denken aan mijn kindertijd, toen ik ook al de zondagsviering nabootste. Die vieringen duurden weliswaar niet telkens een uur, maar de intensiteit was er wel. Met dat verschil dat ik geen echte priester was en er in de verste verte ook geen geloofsgemeenschap te bekennen viel. Het was een solo-viering, waar alles 'alsof' was, zelfs mijn kathedraal …

Hier kwam mijn kindertijd terug. Alleen speelde ik niet de priester, maar was ik de lector. We bevonden ons niet in mijn verbeelde kathedraal, maar in een basiliek, waar een echte priester in echte priesterkleren voorging en een groeiende aanwezigheid van de geloofsgemeenschap was. Het bestaat nog: mensen die bijna een uur voor de viering komen om op de eerste rij te kunnen plaatsnemen, in het zicht van de televisiecamera's. En het duurde een uur lang.

Ik kwam op de term 'repetitieviering'. Zou het woord al bestaan? Ik ben heel blij dat er televisievieringen bestaan, want vele mensen thuis hechten er veel belang aan, maar voor mij dan alstublieft zonder repetitievieringen.

— Jürgen Mettepenningen is doctor in de theologie en werkt als kerkhistoricus aan de Katholieke Universiteit Leuven.

‘Dit zocht ik al die tijd. Dit is het: rust’

‘Weet je, Sara, je hebt God nodig’, zei de godsdienstlerares in Teheran tegen haar. Dat had de rebelse tiener zich ook gerealiseerd. Sara van der Toorn, toen nog Mohi, ging op zoek naar God. En ze vond hem in Jezus.

Ik ben geboren uit een sjiitische moeder en een soennitische vader. Hoewel ze afkomstig waren uit streng religieuze families, waren ze zelf niet heel godsdienstig. Samen met een jongere broer en zus groeide ik op in Teheran, in een hoogopgeleid en ‘open minded’ klimaat. We mochten ‘zelf ontdekken’, maar wel binnen grenzen. Je bent en blijft moslim, of je nu trouw de moskee bezoekt of niet. Het hele land is doordrenkt van islam, de hele stad ademt Koran. Je weet niet beter. Islam is overal om je heen. Iedere schooldag opent met lezing uit de Koran. Eén van de vier zenders is religieus en zendt vierentwintig uur per dag preken en Koran uit.

Omhoog spugen

Als tiener was ik erg rebels, waarschijnlijk door alle ‘control’ van mijn ouders, heel perfectionistisch allebei. Ik had niet zo’n goede verhouding met hen. Over liefde werd niet gesproken. Een arm om je schouders, een kus, dat kende ik niet. Dat ik als kind seksueel misbruikt was door een familielid, droeg ook niet echt bij aan mijn gedrag. Op school toonde ik me nogal eens opstandig. In wezen was ik op zoek naar ‘geliefd worden’. Na weer eens zo’n ‘buitje’ op school kwam de godsdienstlerares naar mij toe: ‘Weet je, Sara, je hebt God nodig.’ Ja, dat wist ik wel. Hij weet alles. Hem hoef ik niets uit te leggen. Maar de andere kant is dat je niet mag praten over zoiets als seksueel misbruik. Je kunt gewoon niet vertellen wat er aan de hand is. Er bestaat in Iran geen definitie van incest. Het is niet bespreekbaar. De schuld komt hoe dan ook bij jou te liggen. Het is als omhoog spugen: het valt in je eigen gezicht terug.

De Iraanse Sara van der Toorn-Mohi is pastoraal werker bij Intercultural Impact, dat oog heeft voor vreemdelingen in Nederland en zich richt op kerkplanting.

Steeds meer vragen

Ik begon extra goed mee te doen, extra gebed, nachtgebed, een cursus islamologie. Het lijkt heel intellectueel en zo, op onderzoek gaan, studeren, je verdiepen in geestelijke zaken, maar eigenlijk wil je ergens bij horen. Eigenlijk was ik op zoek naar Iemand die me zag zitten. Ook bij de cursus islamologie bleef ik dwarsliggen. Het bracht me niet verder. Ik kreeg steeds meer vragen. Steeds meer besefte ik: God is groot en ik ben klein. Hij is onbereikbaar voor mij. Ik begon die vragen ook te stellen. Waarom kon de Profeet met een meisje van negen trouwen? Waarom dit? Waarom dat? De leraar kwam naar me toe en zei: 'Als je zo doorgaat, word je óf atheïstisch óf gek. Dit soort vragen mag je niet meer stellen. Je maakt de groep onrustig.' Dat hakte erin. Kwaad, heel kwaad ben ik weggegaan. Van ellende heb ik twee weken lang in bed gelegen. Het moet aan mij liggen, hamerde het in mijn hoofd.

Bedrogen

Al die tijd was ik gewoon moslim, ondanks die innerlijke onrust. Ik bleef gewoon meedoen met de vasten, de ramadan, de hoofddoek. Ik was negentien jaar. Mijn vader vond dat ik wiskunde moest gaan studeren, zo hoog mogelijk. Maar ik koos kunstgeschiedenis. Alles was een gevecht, zelfs die keuze voor een studie aan de universiteit.
Ik kwam in aanraking met soefisme, een iets charismatischer stroming, en

hield me bezig met transcendente meditatie, je innerlijk leren kennen, je chakra's. Een goeroe, die persoonlijke aandacht gaf, was weldadig. Ik heb het volgehouden totdat het punt gekomen was dat 'mijn chakra's opengingen'. Dat is het moment dat je met je leidende geest gaat ontdekken wat je bestemming is. Dat maakte me angstig: Ga ik de toekomst voorspellen. Of ...? Of ...? Juist toen hoorde ik dat mijn goeroe naar bed ging met een van de meisjes. Ik voelde me bedrogen. Ik keerde me af.

De eerste druppel liefde

Spiritueel was ik nog altijd op zoek naar God, en na de teleurstelling met de goeroe wilde ik mezelf van binnenuit reinigen. Dat probeerde ik te combineren met dichter bij God komen. Ik ging heel veel lezen. Met een clubje van twaalf vrouwen lazen we van alles, ook verboden boeken. Het gaf je gewoon een goed gevoel dat je zo openstond. Het was stoer dat je zulke boeken durfde te lezen.

Een zus van een van hen kreeg na een bezoek aan de Verenigde Staten een bijbel mee als souvenir. Een bijbel in het Farsi. We kregen er ieder één maand de tijd voor, en achter elkaar heb ik de Bijbel gelezen. Vraag me niet wat ik ervan begreep. Woorden als JHWH of Sion zeiden me helemaal niets. Maar één verhaal bleef me bij: dat over de overspelige vrouw die bij Jezus werd gebracht. Vanuit mijn eigen geschiedenis identificeerde ik me met haar. Zou ik volgens de Iraanse redenering niet ook gestenigd moeten worden? Eerst dat familielid, later ook vriendjes en seksueel contact. In Iran is het nog altijd zo dat het slachtoffer van incest of overspel als schuldige wordt gezien. 'Je zult het als vrouw zelf wel uitgelokt hebben', wordt er gezegd. O ja, denk ik dan, ook als

'Er ging een gevoel van veiligheid van Jezus uit, maar tegelijkertijd kwamen er zo veel vragen bij mij op'

je drie jaar bent? De reactie van Jezus was zo treffend. Er ging zo'n gevoel van veiligheid van hem uit, maar tegelijkertijd kwamen er zo veel vragen bij mij op. Wie is hij? Waarom zei hij niets? Wat schreef hij op de grond?

In dat groepje vrouwen bediscussieerden we dat. In de islam bestaat een dergelijk verhaal ook. Een vrouw, verkracht, zwanger, komt bij Mohammed. Hij besluit dat ze pas na de geboorte van het kind gestenigd wordt. 'Wat een ultieme genade', vonden wij. 'Kijk toch eens. Ze mag zelfs blijven leven totdat het kind geboren is.' Al met al gingen we er tamelijk intellectueel mee om.

Maar dat verhaal vergat ik niet. Die reactie van Jezus was de eerste druppel liefde en veiligheid die ik voelde bij de persoon van Christus.

Naar Nederland

Drie maanden daarna vluchtte mijn moeder naar Nederland. Weg uit de beklemming van haar streng religieuze familie, weg ook uit de relatie met mijn vader. Ik wilde niet weg, ik wilde helemaal niet weg. Wat moest ik in Nederland? Ik mocht dan wel rebels en opstandig zijn en verboden dingen doen, maar het was intellectuele opstandigheid die in wezen niet gevaarlijk was. Wat moest ik in Nederland? Ik studeerde kunstgeschiedenis, met als specialisatie Perzisch tapijt, een heel Iraanse studie. Maar ik moest mee van mijn vader. Ik was bijna tweeëntwintig, mijn zusje elf. Mijn broer bleef bij mijn vader, in Teheran.
Het kamp was voor mij verschrikkelijk. Je zit er met allerlei culturen bij elkaar. Er gingen de gekste geruchten rond. Dat je bespioneerd werd en wat niet al. Je geloofde het. Wist jij veel. Voor de zoveelste keer had ik de controle over mijn leven verloren. We kwamen terecht in Luttelgeest, ver weg van alles. Ik was zo kwaad op God: ‘Je wilt gewoon laten zien hoe machtig je wel niet bent.’ Oké, dacht ik, doe dan maar wat goed is in mijn leven.

‘Kom tot mij’

Toen was er die uitnodiging, op de deur van de caravan waarin we huisden. ’s Avonds zou er in de kantine een film in het Dari vertoond worden. Dari lijkt op Farsi, zoals Zuid-Afrikaans op Nederlands. Daar ging ik naartoe. Ik bleek er de enige vrouw en ook de enige Iraanse tussen veertig Afghaanse mannen. De film ging over het leven van Jezus, gebaseerd op het Lucas-evangelie. Het eindbeeld, dat een hele tijd bleef staan, liet Jezus zien terwijl hij zei: ‘Kom tot mij.’ Het was alsof er heet water over mij heen gegoten werd. Alles, mijn hele lichaam, begon te branden. Ik begon te huilen, te huilen. Dit zocht ik al die tijd. Dit is het: rust.
Vlak daarna kreeg ik van christenen die in het kamp kwamen, een bijbel. En elke keer wanneer we verhuisden, naar Vierhouten, naar Middelharnis, naar Rotterdam, stonden er binnen een paar dagen mensen voor de deur die vroegen: ‘Wil je mee naar de kerk? Zullen we je komen halen?’ Maar het kwam niet in me op dat ik misschien ook christen zou mogen zijn.

Zwembad

In Middelharnis was Joke degene die mij opzocht en meenam naar bijeenkomsten van een evangelische gemeente. Jokes kerk was in een zwembad. In

het kamp begrepen ze me niet: 'Wat moet je toch in dat zwembad?' Ik ging gewoon mee, meer niet. Tot die keer dat Joke mij vroeg: 'Wat vind je van Christus? Wie is hij voor jou?' Wow. Die vraag was zo direct, heel benauwend. Zoiets vraag je in Iran niet. Maar als je iets gevraagd wordt, ben je wel verplicht antwoord te geven. Dus ik zei: 'Degene die mij veiligheid geeft, die mij redt.' 'Weet je dat hij de Zoon van God is, dat hij God is?', vroeg Joke daarna. Dat wist ik eigenlijk heel goed. Sinds die film wist ik dat. Ik kon er niet onderuit. Uit beleefdheid ging ik in op haar uitnodiging het zondaarsgebed te bid-

'Zoiets vraag je in Iran niet. Maar als je iets gevraagd wordt, ben je wel verplicht antwoord te geven'

den: 'Ik leg mijn leven van nu af aan in uw hand.'
Het was heerlijk. Officieel hoorde ik nu bij hem. Maar ik was ook heel bang. Als ze dit te weten komen waar ik vandaan kom, onthoofden ze me. Ik snapte nog niet dat dit niet mijn probleem was, maar dat van God. Vanaf die tijd ging ik veel trouwer mee. Ik voelde me heel veilig bij christenen.
In de samenkomst werden opwekkingsliederen gezongen, meestal in het Nederlands, dat nog moeilijk voor me was. Maar toen klonk 'Amazing Grace'. Dat kon ik verstaan. Ik voelde me zo omringd door liefde, als een deken. Het begon te borrelen. Mijn tranen begonnen te stromen. Het hield niet op. Die liefde, die rust, die veiligheid, dat was Jezus. En ik wist: wat hij doet, is goed. Vanaf dat moment had ik echt rust en voelde ik me veilig. Ik werd gedoopt. Al die tijd begreep mijn moeder mij niet, maar zij ontdekte wel: Sara is veranderd. Het is goed voor haar dat ze christen is.

Van binnenuit

Vier jaar later kwam mijn zusje tot geloof. Na nog vier jaar mijn broer in Teheran. Zes jaar geleden mijn moeder. We bidden nu voor mijn vader.
Zo is het begonnen: ik mocht Gods hart ontdekken, en zo gaat het verder. Via vrienden en familie hier naar familie en vrienden daar. Hoe gesloten een land ook is, van binnenuit kan geen regering het tegenhouden.

— Marieke van der Giessen-van Velzen is (eind)redacteur van – onder meer – *TussenRuimte*.

Antiproselitismeprotocol
ANTWOORDCOUPON
☐ Ja, wij willen graag geholpen worden.
☐ Wij hebben wel / geen* bezwaar tegen hulp van een christelijke organisatie.
(*doorhalen wat niet van toepassing is.)
–Dit formulier wordt morgen bij u opgehaald–
"Even invullen graag! Ik kom morgen weer langs, sterkte!"

Eens een dalit, altijd een dalit

'In de lange strijd voor gelijkwaardigheid hebben de onaanraakbaren in India, de dalits, het hindoeïsme vaak ingeruild voor de islam, voor het christendom, voor het sikhisme of het boeddhisme, om op die manier hun leven te verbeteren. Maar bekering biedt weinig tot geen soelaas.' Deze woorden van de Indiase journaliste Vatsala Vedantam, genoteerd in juni 2002, hebben helaas nog niets aan actualiteit ingeboet.

Dalits die zich bekeren, zijn ervan overtuigd dat het hindoeïsme, met zijn *varna ashrama* (het systeem van het onderscheid in kasten), als enige factor verantwoordelijk is voor hun slechte situatie. Maar wanneer ze overstappen naar een andere religie, krijgen ze met hetzelfde onderscheid te maken, hooguit in een andere vorm. Dan begrijpen ze dat de overstap hun sociale status niet verbetert. De 'bekering' biedt geen oplossing voor de echte bron van hun sociale discriminatie: hun economische positie, hun werkloosheid en armoede.

Apart en afgescheiden

In 1999 schreef M. Mary John, president van de Dalit Christian Liberation Movement, een uitgebreide brief aan paus Johannes Paulus II over de behandeling van dalit-christenen binnen de kerken. De paus bezocht op dat moment India. In het schrijven staat dat de dalits worden onderdrukt en lastiggevallen door 'de hiërarchie, de parochie, de autoriteiten en de instituties van de katholieke kerk'. Het kastensysteem wordt in christelijke gemeenschappen nog steeds gehanteerd, hoewel de katholieke bisschoppenconferentie van India deze praktijk heeft veroordeeld. Een overheidscommissie die de dalits in haar portefeuille heeft, zegt dat ze dubbel worden gediscrimineerd: in de maatschappij en in de kerk. Op het moment dat ze zich bekeren tot het christendom, krijgen ze de verzekering dat ze worden opgenomen in een religieuze schoot van gelijkwaardigheid en bevrijding van de dubbele vloek van kaste en onaanraakbaarheid. Maar de werkelijkheid is compleet anders.

Waar de sikhs bijeenkomen voor de uitoefening van hun religie, zijn er aparte en afgescheiden plaatsen voor dalit-sikhs. Moslims uit een hogere kaste trouwen niet met dalit-moslims. Dalit-christenen kunnen alleen maar dromen van een hoge positie in de kerk. Ze mogen zelfs niet op de kerkbanken zitten die bestemd zijn voor christenen uit een hogere kaste. Ook boeddhistische

Dalits worden dubbel gediscrimineerd: in de maatschappij en in de kerk

kloosters blijken niet in staat hun bekeerlingen te laten stoppen met hun eerdere kastenpraktijken.

Van de regen in de drup

Tegelijkertijd is het wrang te constateren dat de dalits op het moment dat ze breken met het hindoeïsme, de basisbescherming verliezen die ze kregen bij de constitutie. In 1981 bekeerden duizenden dalits in Zuid-India zich tot de islam om sociale rancunemaatregelen te ontlopen, maar de weinige staatsprivileges die ze als Scheduled Castehindoes hadden, verbeurden ze daarmee. De bekeerde dalits vechten nu voor deze privileges, omdat ze merken dat het eeuwenoude kastensysteem hen nog immer achtervolgt. Het simpele gegeven dat ze zichzelf nog steeds, ook na hun bekering, als dalit moeten bestempelen om de speciale privileges te verkrijgen, laat de zinloosheid van de hele onderneming zien.

Dalits verliezen, als ze breken met het hindoeïsme, hun basisbescherming

Een massale bekering van dalits naar het boeddhisme in 2002 riep opnieuw de vraag op of religieuze bekering werkelijk de sociale en economische status kan verbeteren van mensen die al eeuwen worden gemarginaliseerd. Vijfduizend dalits omhelsden in november 2001 het boeddhisme, en in januari volgden er nog eens vijfentwintigduizend in Kerala. Zulke bekeringen laten de schijnheiligheid van de religieuze en politieke leiders zien, die de sociale en economische onderklasse voor hun eigen doeleinden gebruiken.

Tijdens de massale bekering in november kwamen de mensen uit de noordelijke en de zuidelijke staten in de hoofdstad van India bijeen. Ze werden geleid door Ram Raj, ambtenaar bij de Indian Revenue Service, de prestigieuze belastingdienst, en hoofd van de All India Confederation of Scheduled Castes and Tribes Organizations.

Na zijn eigen bekering nam hij een nieuwe naam en identiteit aan en maakte hij van de gelegenheid gebruik om uit te halen naar de Bharatiya Janata Party, de leidende hindoeïstische centrumpartij, met de aanklacht dat deze partij de dalits kansen had onthouden.

Vervolgens reciteerden de bekeerden de tweeëntwintig geloften die zijn afgelegd door Baba Saheb Ambedkar, de stichter van

Privileges

India is een soevereine, socialistische, seculiere, democratische republiek met een parlementair overheidssysteem. Het land werd in 1950 zelfstandig als een unie van staten en kreeg een eigen grondwet. In deze constitutie zijn Scheduled Castes (SC's) en Scheduled Tribes (ST's) als speciale bevolkingsgroepen erkend, zij die buiten het kastenstelsel vallen. Bij een volkstelling in 2001 werd 16 procent SC geteld en 7,5 procent ST. In 1950 werd een lijst van 1108 Scheduled Castes in 25 staten vastgelegd, en van 744 Scheduled Tribes in 22 staten. Dankzij dr. Ambedkar kregen de SC's en ST's in de grondwet vastgelegde privileges.

Duizenden dalits bekeerden zich tot het boeddhisme, maar gingen er niet op vooruit.

de dalit-beweging in India. Hij omhelsde in 1956 het boeddhisme, samen met een half miljoen andere dalits, 'om de tyrannie van de hindoe-maatschappij te ontvluchten'. Senior-monnik Buddha Priya wijdde toen de bekeerlingen in de boeddhistische leer in. Verrassend genoeg woonden bekende christen-activisten de bekeringsceremonie bij om 'morele steun' te geven aan de dalit-beweging. Er werd geen christelijke literatuur rondgedeeld, maar een Syrisch-orthodoxe bisschop die naar New Delhi was gereisd, woonde de ceremonie bij en bood een christelijke bekering aan aan wie dat wilde.

Liever boeddhist

Dalits hebben een voorkeur voor het boeddhisme boven andere religies, tenzij ze worden verleid met geschenken of voordeeltjes. De reden daarvan is dat Ambedkar, die ook een van de opstellers van de grondwet was, ervan uitging dat van alle religies alleen het boeddhisme de gelijkheid van alle mensen als fundamenteel uitgangspunt bepleit. Hij

Alleen het boeddhisme bepleit de gelijkheid van alle mensen als fundamenteel uitgangspunt

zegt dat Boeddha de enige was die zijn stem verhief tegen het separatisme, en dat de leer die Boeddha predikte, de enige is die het systeem van kasten niet erkent. Zo haalt de dalit-leider zijn navolgers ertoe over zich tot het boeddhisme te bekeren. Hij beschouwt het boeddhisme als *de* religie van dit land. Het christendom verleidt volgens

hem armen en de onderdrukten door hun gratis pap te geven.
Men zegt ook wel dat boeddhisten in de Indiase maatschappij makkelijker worden geaccepteerd dan andere minderheidsgroepen omdat het boeddhisme, net als het jainisme en het sikhisme, een Indische religie is. Het wordt niet als een vreemde eend in de bijt gezien. Christendom en islam worden door hindoes als religies van veroveraars en binnendringers gezien.

Het boeddhisme wordt niet als een vreemde eend in de bijt gezien

Privileges voor hindoe-dalits

'Dalit' betekent letterlijk: naar beneden gedrukt. Mahatma Gandhi noemde deze ongelukkige burgers *harijans*, kinderen van God. In het oude en veel misbruikte systeem van de *varna ashrama* waren de burgers oorspronkelijk verdeeld in kasten, gebaseerd op een indeling in beroepen. Zelfs tijdens de Britse overheersing werden handwerkslieden in de dorpen in India in de laagste regionen van het kastensysteem geplaatst. Pas na de onafhankelijkheid in 1947 begon de regering met een beleid van positieve discriminatie, het reserveringenbeleid, om door middel van de grondwet de ongelijkwaardigheid te verminderen.
Door drieëntwintig procent van alle centrale en staatsoverheidsbanen te bestemmen voor de Scheduled Castes and Tribes, met daarbij behorende gereserveerde plaatsen op scholen en aan universiteiten in het hele land, plaveide India de weg van scholing en beroep voor de dalits. De dalits hebben ook zetels in de wetgevende macht, staatscommissies en het parlement, zodat ze een gegarandeerde deelname hebben in het landelijk bestuur. Maar ongelukkigerwijs berooft een bekering de dalits van deze speciale privileges. De privileges gelden alleen maar voor de Scheduled Castes and Tribes van hindoe-huize.
Het antwoord ligt dus niet zozeer in religieuze bekering, maar in het stroomlijnen van het systeem van gereserveerde toewijzingen. Het systeem is een lange weg gegaan om de economische status te verbeteren van de tweeëntachtig miljoen Indiërs die behoren tot de Scheduled Castes and

Kastenstelsel
De vier hoofdkasten in India zijn gebaseerd op een hindoeïstische legende die vertelt dat de belangrijkste groeperingen zijn ontstaan uit één oerwezen. Uit de mond kwamen de *brahmanen*, priesters en geleerden. Zij zijn volgens het kastenstelsel het meest rein. Uit de armen kwamen de *kshatirya's*, vorsten en krijgers. Uit de dijen kwamen de *vaisha's*, handelaren en ambachtslieden. En uit de voeten kwamen de *shudra's*, boeren en dienstbaren.
Een vijfde groep betreft de *achuta*, de onaanraakbaren en kastelozen. Zij zijn veroordeeld tot de minste baantjes, zoals het opruimen van dode mensen en dieren, het ontstoppen van riolen, het schoonmaken van toiletten en het wassen van kleren die zijn bevuild met bloed of uitwerpselen.

Dalits strijden nog altijd voor maatschappelijke erkenning.

Tribes, maar het is nu de richting kwijtgeraakt doordat er geen tijdpad aan verbonden is. Vroegere begunstigden en hun nageslacht blijven van hun privileges genieten, zelfs na een halve eeuw. De privileges zijn doorgegeven aan de tweede of zelfs de derde generatie. Families die de vruchten van de Indiase gereserveerde toewijzing hebben geplukt, zijn er zowel in sociaal als in politiek opzicht op vooruitgegaan. En zij blijven de goede en gewenste banen en de plaatsen op scholen en aan universiteiten vasthouden dankzij de gereserveerde quota. Het is, vooral op het platteland, niet ongewoon dat arme en ongeletterde Scheduled Caste-arbeiders dienst doen als een soort slaven van hun rijke en invloedrijke familieleden. Zo is een verraderlijk kastensysteem binnen de cirkel van de dalits zelf gekropen. Bevoorrechte leden van de gemeenschap doen geen dienstbaar werk, want dat vinden ze beneden hun stand. Een

paar jaar geleden reduceerde de Indiase overheid de mogelijkheden van de dalits verder door de gereserveerde plaatsen uit te breiden naar andere achtergestelde kasten. En onlangs heeft de overheid in New Delhi gereserveerde plaatsen bij promoties uitgebreid voor degenen die al begunstigd worden door het huidige beleid. Met als gevolg dat bijna iedere kaste intern zoekt naar de meest achtergestelde om toch nog een stuk van de taart te krijgen.

Dalits worden gebruikt

Geen wonder dat dit armste en meest achtergestelde segment van India's bevolking voortdurend geëxploiteerd wordt. Door de politici worden ze gebruikt om stemmen binnen te halen, door de religieuze leiders om te kunnen bogen op grote aantallen bekeerlingen, door hun zelfbenoemde advocaten vanwege de macht. Ondanks veel lokbeleid van een basisleerplicht zijn er geen goede scholen voor dalit-kinderen. Gezinsplanning en andere gezondheidsprogramma's bereiken dalit-vrouwen nauwelijks. Ongeletterd, arm gemaakt en kwetsbaar als ze zijn, krijgen de Scheduled Castes niet de geoormerkte functies omdat ze niet gekwalificeerd zijn.

Ondanks een basisleerplicht zijn er geen goede scholen voor dalit-kinderen

Helaas worden deze belangrijke thema's volkomen genegeerd door hun leiders, die er de voorkeur aan geven te blijven hameren op het verband tussen kastendiscriminatie en religieuze bekering in plaats van op maatregelen die het leven van de dalits echt zouden kunnen verbeteren.

Geuzennaam

De naam *dalit* is afgeleid van het Sanskriet *dal*. Dit woord betekent: gebroken, uitgesloten, ontrecht. De dalits zien in hun naam daarom een geuzennaam die hen ertoe oproept te strijden voor hun politieke en economische rechten en voor maatschappelijke erkenning.

Dalit-vrouwen komen steeds sterker op voor hun rechten. Er zijn veel organisaties van dalit-vrouwen, zoals de organisatie *CaRDS* (Community and Rural Development Society). De bekendste strijdster voor de rechten van dalit-vrouwen is Ruth Manorama. Zij won in 2006 de Right Livelihood Award, de alternatieve Nobelprijs.

Literatuur

– International Dalit Solidarity Network, *www.idsn.org*
– Dalit Nederland, *www.dalits.nl*

Vertaling en bewerking: Dineke Spee
Bron: The Christian Century

— Vatsala Vedantam is journaliste. Als redacteur van de *Deccan Herald* in Bangalore schreef ze over opvoeding, gezondheid, milieu, vrouwen en kinderen. In 1995 ontving ze de eerste Commonwealth Media Award for Excellence in Journalism.

Veranderen van godsdienst als mensenrecht

Iedereen heeft recht op vrijheid van gedachten, geweten en godsdienst, zegt artikel 18 van de Universele verklaring van de rechten van de mens. En ook dat ieder mens het recht heeft van godsdienst of overtuiging te veranderen. Maar in grote delen van de wereld zijn er nogal wat beperkingen van de godsdienstvrijheid. Peter Meijer zocht uit waarop deze beperkingen gebaseerd zijn en of ze bespreekbaar gemaakt (kunnen) worden.

Artikel 18 van de Universele verklaring van de rechten van de mens zegt dat iedereen het recht heeft zijn/haar godsdienst of overtuiging te belijden door het onderwijzen ervan, praktische toepassing, eredienst. Dat alles met inachtneming van geboden en voorschriften. Maar hoewel het artikel helder geformuleerd is, wordt de godsdienstvrijheid of het veranderen van godsdienst niet overal in de wereld op dezelfde wijze aanvaard of toegepast. In grote delen van de wereld zijn nogal wat beperkingen van de godsdienstvrijheid. Maar waarop zijn deze beperkingen eigenlijk gebaseerd?

Altijd?

Voor een goede toepassing in de rechtspraak moeten wettelijke regels worden uitgelegd. Dat geldt ook voor grondrechten. In Nederland hebben rechters in

Hoewel het recht helder geformuleerd is, wordt de godsdienstvrijheid niet overal op dezelfde wijze aanvaard of toegepast

de volgende gevallen geoordeeld dat het beroep op een grondrecht ten onrechte was, omdat het niet onder de zogeheten reikwijdte van het grondrecht viel. Een antroposofisch arts die vanuit zijn levensovertuiging geen opgave te wenste te doen van zijn bruto-inkomen, werd niet in het gelijk gesteld. Eerder al werd het verzoek afgewezen van een dominee op grond van godsdienstvrijheid niet verzekerd te hoeven zijn voor de AOW.
Het komt er dus op neer dat de rechter soms oordeelt dat je je niet kunt be-

roepen op een grondrecht. De vraag die de rechter in die gevallen eigenlijk beantwoordt, is de vraag of het grondrecht (hier de uitoefening van de godsdienstvrijheid) wel bedoeld is om het vermeende belang (geen belasting betalen op basis van je geloof) te beschermen. Hier oordeelde de rechter dat het niet de bedoeling van de vrijheid van godsdienst kon zijn dat iemand zijn wettelijke verplichtingen, zoals het betalen van belasting, niet na hoeft te komen vanwege zijn levensovertuiging. Dit soort voorbeelden spelen niet alleen in Nederland, maar komen ook in andere landen voor.

Uit Amerika zijn voorbeelden bekend van religieuze sekten (bijvoorbeeld een fundamentalistische afsplitsing van de mormonen) die vinden dat een man met meer dan één vrouw kan huwen. Bigamie en polygamie zijn volgens de Amerikaanse wet echter verboden, en praktiserende bi- en polygamisten kunnen op vervolging rekenen.

Liberaal gedachtegoed

Vanuit de wet kunnen beperkingen worden gesteld aan de godsdienstvrijheid. Zo staat in artikel 6 van de grondwet dat iedereen weliswaar het recht heeft zijn godsdienst of levensovertuiging uit te oefenen, maar zich daarbij wel aan de wet moet houden. Zo is bepaald dat de wet regels kan stellen aan de godsdienstvrijheid, onder meer ter bescherming van de gezondheid en ter voorkoming van wanordelijkheden.

De basis van die beperking is gelegen in het liberale gedachtegoed dat de vrijheid van de één wordt beperkt door de vrijheid van de ander. Om dat concreet te maken is in de Nederlandse grondwet opgenomen dat grondrechten beperkt kunnen worden bij formele wet. In artikel 8 (recht van vereniging) van de Nederlandse grondwet staat bijvoorbeeld: 'Bij de wet kan dit recht worden beperkt in het belang van de openbare orde.'

Ook staan er, zoals in artikel 6 (vrijheid van godsdienst en levensovertuiging), algemener geformuleerde verwijzingen naar wettelijke beperkingen in. In artikel 6 van de Nederlandse grondwet staat bijvoorbeeld: *... behoudens ieders ver-*

antwoordelijkheid volgens de wet. Dat houdt in dat de vrijheid van godsdienst of levensovertuiging beperkt kan worden in het Wetboek van Strafrecht en dat alleen de strafrechter in het concrete geval mag toetsen of iemand strafbaar is hoewel hij zich op dit grondrecht beroept.
De meeste grondrechten mogen beperkt worden in het belang van de openbare orde. De vrijheid van vereniging in artikel 8 mag worden ingeperkt als het gaat om criminele organisaties. En het brief- en telefoongeheim (artikel 13) mag worden beperkt als iemand verdacht wordt van een strafbaar feit.

Strijdig met de staatsideologie

Nationale staten kunnen dus als formele wetgevende instanties verregaande invloed uitoefenen op de wijze waarop grondrechten (en mensenrechten) in hun land worden nageleefd en uitgelegd. Zeker waar het vage rechtsbegrippen als 'handhaving van de openbare orde' betreft, bestaat er grote vrijheid om rechten in te perken, en dat is wat er over het algemeen gebeurt.
Zoals in de westerse wereld grondrechten beperkt mogen worden op basis van het liberale gedachtegoed, zo worden grondrechten in andere werelddelen beperkt op basis van strijdigheid met de staatsideologie (China, zie hieronder) of op basis van de overheersende levensovertuiging.

Een voorbeeld is de opkomst en 'onderdrukking' van de Falun Gong-beweging in China. Falun Gong, ook bekend als Falun Dafa, is een uit China afkomstige spirituele zelfdiscipline die in 1992 door haar grondlegger Li Hongzhi werd geïntroduceerd aan het Chinese publiek. Doel van het beoefenen van Falun Gong is het verfijnen of cultiveren van lichaam en geest. Falun Gong beschouwt daarbij waarachtigheid, mededogen en verdraagzaamheid als hoogste leidinggevende principes. Falun Gong genoot een massale populariteit in China, totdat de Chinese overheid de praktijk in 1999 verbood en een grootschalige vervolging lanceerde die tot op heden aanhoudt. Aangenomen wordt dat de Chinese regering de Falun Gong-beweging beschouwt als een gevaar voor de communistische partij en daarmee voor de staatsveiligheid.

Opdringen

Voor veel moslims bevat de Koran alles wat er over mensenrechten gezegd kan worden. De sharia liep voor hen met betrekking tot een aantal belangrijke mensenrechtenissues eeuwenlang voor op 'het Westen'. Veel islamitische, vooral Arabische landen voldoen echter bij lange na zelfs niet aan de criteria van de sharia met betrekking tot mensenrechten die ze zelf zeggen te volgen, laat staan aan de normen van de Universele verklaring van de rechten van de mens (UVRM). Veel moslims hebben moeite met de UVRM. Ze wijzen tal van bepalingen eruit af, zoals de gelijkheid van man en vrouw, de vrijheid van religieuze overtuiging en de gelijkheid van alle mensen ongeacht hun religie. Als verantwoording voor die afwijzing wordt soms gezegd dat de UVRM is opgesteld door voormalig kolonisatoren, en eenzijdig westerse seculiere waarden aan de rest van de wereld wil opdringen. Het feit echter dat alle niet-islamitische oud-kolonies de UVRM wel erkennen, verzwakt deze argumentatie danig.

Islamitische verklaring

Een groot aantal islamitische landen heeft een eigen islamitische Verklaring van de rechten van de mens opgesteld (1981). Hoewel de vrijheid van godsdienst daarin is opgenomen, staat daarin tevens het uitgangspunt vermeld dat de islam de enige ware godsdienst is. En dat de sharia de van Allah gegeven wet is waaraan eenieder zich zou moeten houden. Volgens het merendeel van de islamitische rechtsgeleerden en theologen verdient een moslim die van zijn geloof valt, de doodstraf. Men verschilt echter van mening of dit 'gepleegde feit' wel voldoende is om een oordeel te vellen en uit te voeren. In

Volgens veel islamitische rechtsgeleerden en theologen verdient een moslim die van zijn geloof valt, de doodstraf

de Koran zijn namelijk ook voorbeelden te vinden van mensen die de islam verlieten zonder dat daar een sanctie tegenover stond.
Overheden van staten waarin de islam staatsgodsdienst is, maken vaak een onderscheid tussen religie (*dien*) en geloof (*aqida*). Voor niet-moslims geldt dan vrijheid van religie, voor moslims slechts de vrijheid om binnen de islam hun eigen gebruiken te praktiseren (*hoerriyat al aqida*); dat wil zeggen: de gebruiken die door de leerscholen zijn voorgeschreven. Daarin wordt het recht om uit te treden uit de islam over het algemeen niet erkend. Een dergelijke

opvatting maakt de praktische invulling van de godsdienstvrijheid in veel landen waarin de sharia wordt toegepast, onmogelijk.
Velen, vooral westerse denkers, ervaren een grote en onoverbrugbare tegenstelling tussen de sharia en de seculiere democratie. Daarbij wordt vaak gesproken over een conflict tussen de islam en het Westen. Het is echter correcter te spreken over een conflict tussen enkele hoofdstromingen binnen de islam en democratische staten. Desalniettemin gaat deze opvatting voorbij aan het feit dat in islamitische kringen ook diepgaande discussies worden gevoerd over de verhouding tussen de sharia en de UVRM. Terwijl veel traditionele moslimgeleerden de sharia boven de UVRM plaatsen, komen er ook steeds meer progressieve islamitische theologen (Soheib Bencheick, Bassam Tibi, Abdoldjavad Falaturi) en auteurs (Mohammed Arkoun, Aziza Al-Hibri, Nasr Abu Zayd) die dat expliciet afwijzen. Zij zeggen dat de UVRM voorrang moet hebben op de sharia en pleiten voor herinterpretatie van de sharia. Dat geldt ook voor veel in het Westen levende islamitische auteurs.

Keuzevrijheid

Hoewel vrijwel alle landen in de wereld op papier de godsdienstvrijheid onderschrijven, hebben we in de bovenstaande voorbeelden gezien dat de religieuze keuzevrijheid van mensen kan worden beperkt op grond van wettelijke, religieuze en/of ideologische argumenten. Sommige staten hebben meer redenen om de religieuze keuzevrijheid van burgers te beperken. Men vreest bijvoorbeeld de ondermijning van de heersende ideologie. In streng islamitische landen bestaat er geen religieuze keuzevrijheid omdat uittreden uit de islam onmogelijk is.
Binnen het hindoeïsme bestaan veel verschillende stromingen. Er zijn hindoes die monotheïstisch zijn, hindoes die polytheïstisch zijn en hindoes die monistisch zijn. De monotheïsten zien iedere god als facet van de ene God. De monisten geloven dat God en de ziel één zijn. Iedere hindoe streeft echter op zijn eigen wijze naar zijn verlichting. Een bij hindoes bekende metafoor is die van het hindoeïsme als stam van een boom waaraan alle andere godsdiensten als bladeren groeien. Dit verklaart voor een deel hun tolerantie tegenover andersdenkenden. Desalniettemin staan veel hindoes zeer afwijzend tegenover de bekeringsdrang van andersdenkenden.
Ook het christendom kennen we – uitzonderingen daargelaten – als een vrij tolerante godsdienst tegenover andersdenkenden. Daarbij moet echter niet vergeten worden dat er vele godsdienstoorlogen plus de verlichting aan te pas moesten komen om het christendom te maken tot wat het nu is. In de tijd van de verlichting ontstonden de liberale basisbeginselen van onze huidige

staatsinrichting en de ideeën over de scheiding van kerk en staat. In grote delen van de christelijke wereld bestaat die scheiding tussen kerk en staat niet. Het valt niet te ontkennen dat dit in de westerse wereld een belangrijke bijdrage levert aan de wijze waarop wij omgaan met mensenrechten in het algemeen en de godsdienstvrijheid in het bijzonder.
Naast het bovenstaande veronderstellen het christendom van na de verlichting en het hindoeïsme een grote keuzevrijheid en eigen verantwoordelijkheid van het individu met betrekking tot zijn plaats in de maatschappij en de bijdrage die hij daaraan levert. Daardoor laten zij uit hun aard ruimte voor andere meningen en geloofsopvattingen. In landen waarin er geen scheiding van kerk en staat is, zoals in grote delen van de islamitische wereld, of waar een collectivistisch ingestelde levensbeschouwing overheerst, zoals de communistische ideologie, is de keuzevrijheid om er andere meningen op na te houden en de tolerantie ten opzichte van andersdenkenden veel minder.
Om godsdienstvrijheid werkelijk gestalte te geven zouden staten betere afspraken kunnen maken over de vraag welke beperkingen eraan kunnen worden opgelegd en welke niet. Maar veel landen hebben, veelal om politieke redenen, geen belang bij dergelijke afspraken. Daarbij wordt vaak het argument gebruikt dat de westerse wereld via de mensenrechtendiscussie haar invloed in de wereld probeert te vergroten. Het is daarom wenselijker dat binnen de landen zelf waarin de godsdienstvrijheid beperkt wordt, discussie ontstaat over de betekenis van de vrijheid van godsdienst als mensenrecht en de praktische toepassing daarvan. Door de globalisering en steeds eenvoudigere toegang tot informatie zullen zulke interne discussies onvermijdelijk zijn.

Conclusie

Het bovenstaande laat ten aanzien van de godsdienstvrijheid een bewustwordingsproces zien van ruim tweehonderd jaar. In aanmerking genomen dat in het Oosten het mensenrechtendebat pas in de jaren vijftig van de twintigste eeuw op gang is gekomen, is het niet realistisch te eisen dat de desbetreffende naties van vandaag op morgen instemmen met een geheel van kant-en-klare mensenrechten dat buiten hen om is vastgesteld. Het feit dat er in die landen (zelfs onder repressieve regimes als Saudi-Arabië en Iran) wel degelijk over mensenrechten en godsdienstvrijheid gediscussieerd wordt, wekt echter vertrouwen voor de toekomst.

— Peter Meijer studeerde internationaal publiekrecht en polemologie in Groningen en werkt als jurist bij de gemeente Utrecht.

Oog in oog

Als ik oog in oog sta met de gekruisigde Jezus, sta ik oog in oog met de geweldloze messias die van geen wijken wist. Dan sta ik oog in oog met de barmhartige messias die om vergeving bad voor zijn moordenaars. Dan sta ik oog in oog met de rechtvaardige messias die verzoent en verlost. Het past mij – met een versregel – biddend te vragen: 'Leer mij, o Heer, uw lijden recht betrachten.'

De meeste kunstenaars schilderen een lijdende en stervende Jezus op het kruis. Maar de Surinamer Erwin de Vries schildert een gestorven Jezus. Jezus is niet schijndood, zoals wel eens beweerd is, maar morsdood. Alleen zijn skelet rest. Hoewel er vlak na zijn dood meer van hem over was dan alleen maar beenderen, lijkt de schilder de dorre doodsbeenderen in het paaslicht te willen plaatsen. Jezus' beenderen kunnen en zullen tot nieuw leven gewekt worden.
Leer mij uw *over*lijden recht betrachten.

— Jan Jongeneel is honorair emeritus hoogleraar missiologie aan de Universiteit Utrecht en heeft bijzondere belangstelling voor kunst van en betreffende niet-westerse migranten en hun kerken in Nederland.

Erwin de Vries (Paramaribo, Suriname), *Kruisiging van Jezus Christus* (1960), in: *Verbeelden en gelijken*, Zuidland: Stichting Zonneweelde, 2010

Op zaterdag 12 december 2010 overleed na een lange weg van ziekte professor dr. Anton W.J. Houtepen. Houtepen is bij een groot publiek bekend vanwege zijn geweldige inzet voor de oecumene. Hij publiceerde een aantal theologische boeken die ook door niet-theologen en niet-academici gelezen werden, in het bijzonder zijn boek *God, een open vraag. Theologische perspectieven in een tijd van agnosme* (1997).
Anton Houtepen werd in 1940 in Etten-Leur geboren en studeerde theologie in Hoeven, Nijmegen en Heidelberg, waar zijn interesse in de oecumene gewekt werd, een passie die een leven lang zou duren.
In 1979 werd hij medewerker bij het IIMO (toen het Interuniversitair Instituut voor Missiologie en Oecemenica); in 1986 werd hij directeur, en hij leidde het instituut tot zijn emeritaat in 2005 met grote bevlogenheid. Van 1984 tot 1994 was hij tevens bijzonder hoogleraar Fundamentele Theologie aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam, een benoeming namens de Radboud Stichting (nu: Stichting Thomas More). In november 1992 werd Houtepen benoemd tot hoogleraar Oecumenica aan de Universiteit Utrecht, een functie die hij tot zijn emeritaat in 2005 vervulde.
Houtepens naam is onlosmakelijk verbonden met de wereld van de oecumene. Decennialang was hij actief bij de Nederlandse Raad van Kerken. Ook lokale oecumenische initiatieven hadden zijn grote belangstelling. Op wereldniveau was hij vanaf het midden van de jaren zeventig betrokken bij het Wereldraadprogramma Faith and Order en werkte hij onder meer als auteur mee aan de definitieve tekst van het rapport over doop, eucharistie en ambt. De keuze tijdens de uitvaartdienst juist het eucharistisch gebed uit dit rapport te gebruiken gaf de viering een bijzondere dimensie.
Houtepens engagement met zowel het christelijke geloof als met de wereld van nu dwong hem tot het stellen van de meest radicale vragen. Wetenschap was voor hem geen vrijblijvende *Spielerei* maar moest ten dienste staan van de strijd voor gerechtigheid en vrede. Geloof was daarbij een belangrijke bron van inspiratie.

Houtepens kritische en open oecumenische houding werd niet door iedereen goed ontvangen. Anderen daarentegen waren dankbaar voor zijn inzet en zijn werk. Hij ontving een aantal prijzen voor zijn bijdrage aan wetenschap, oecumene en maatschappij. Houtepen laat een groot wetenschappelijk oeuvre na. Maar meer nog zal Houtepen velen bijblijven om wie hij was: een gepassioneerd en bevlogen mens met een hart voor oecumene, een groot maatschappelijk engagement en een diepe belangstelling voor de mensen die hij ontmoette. We zullen hem missen.

— Martha Frederiks, hoogleraar missiologie

Vijf eeuwen migratie

Eind november 2010 gaf drs. Kathleen Ferrier, lid van de Tweede Kamer voor het CDA, in het Spoorwegmuseum in Utrecht het officiële startsein voor de lancering van een website over vijf eeuwen migratie in Nederland. De website is het resultaat van een goede samenwerking tussen migrantenorganisaties, de wetenschap en Nederlandse archieven en bibliotheken. Ferrier zei: 'Ik ben geraakt door de verhalen van de migranten. Ze vertelden bijvoorbeeld dat je wortelt op het moment dat je kinderen krijgt in een land of, misschien nog sterker, als er een geliefde begraven wordt in de grond van dat land. Dan laat het je nooit meer los.' En bij het indrukken van de startknop: 'Eén ding is duidelijk: Nederland kan niet zijn of worden wat het wil zijn zonder de inbreng en bijdrage van migranten.'
www.vijfeeuwenmigratie.nl

Taizé aan de Maas

In de laatste week van 2010 vonden ruim vijfentwintigduizend jongeren uit heel Europa hun weg naar Nederland voor de drieëndertigste Europese jongerenontmoeting van Taizé. Vijf dagen lang verbleven ze in Rotterdam en omgeving om in gastkerken en Ahoy te bidden, te zingen en te mediteren. Nu de stad Rotterdam dit jaar de eer had toevluchtsoord te zijn, konden wij als inwoners onze huizen openstellen en fungeren als gastgezinnen. Op deze manier bijdragen aan de jaarlijkse pelgrimage van vertrouwen vanuit de oecumenische gemeenschap van Taizé was zeer waardevol en een geweldige manier van verbroedering. Naast de lekkernijen, meegebracht door onze drie Poolse gasten, brachten vooral de interessante gesprekken laat op de avond veel voldoening. Het was een geweldige mogelijkheid om op een praktische manier christen te zijn en huis, haard en geloof te delen met buitenlandse geloofsgenoten. Laten we Berlijn vast enthousiast maken voor volgend jaar!
www.taize.fr/nl

— Harm en Elin Prins-van der Giessen

Van Mokum tot Mumbai

Van 28 tot 30 december organiseerde de Evangelische Zendingsalliantie (EZA) 'Van Mokum tot Mumbai'. Ruim honderd jongeren tussen de achttien en dertig jaar waren bij het evenement in Amsterdam. De organisatoren wilden met de conferentie de jongeren toerusten tot een missionaire levensstijl dichtbij en ver

weg. De workshops werden onder andere geleid door medewerkers van Youth for Christ (De straat op!), Urban Expression (Gods hart voor oude wijken), Time to Turn (Duurzaam leven in het koninkrijk) en de NZR (Intercultureel bijbellezen). Mission 2010 is een vervolg op Europese Mission-conferenties. Die organisatie ging een paar jaar geleden failliet. Vorig jaar werd in Berlijn een nieuw begin gemaakt met deze conferentie, die nu om het jaar wordt gehouden. In het andere jaar wordt dan een zendingsconferentie in Nederland gehouden.
www.eza.nl

Tachtig jaar missiologie in Nijmegen

Op 3 oktober 1930 begon priester Alfons Mulder met zijn lectoraat Missiologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, nu Radboud Universiteit. Om dit feit te herdenken werd op 8 oktober 2010 een symposium gehouden over *Religion, development, security*. Op de drukbezochte bijeenkomst zei Peter Kanyandago, hoogleraar van de Uganda Martyrs University (Nkozi), dat het moeilijk is over deze drie begrippen in oneliners te spreken. Aan de hand van het ontstaan en de typologie van de Kanungu-beweging in Uganda verduidelijkte hij zijn standpunt. Via deze beweging proberen enkele uitgetreden katholieke priesters 'het kwaad van de katholieke kerk' te bestrijden. Hoogleraar Ontwikkelingsstudies van de RU Ruerd Ruben haakte aan met een beschouwing over het begrip ontwikkeling en de resultaten van de inspanningen van kerken, particulieren en overheden. Zijns inziens wordt ontwikkeling het best gedefinieerd als verbetering van de kwaliteit van het leven. Frans Wijsen, hoogleraar Missiologie van de RU, ging in op de relatie tussen religie en ontwikkeling. Hij zei dat ontwikkeling niet alleen een materiële dimensie heeft, maar ook een spirituele, mentale en culturele. Ter gelegenheid van het jubileum heeft Kanyandago een *visiting professorship* missiologie gekregen aan de RU. Rogier van Rossum en Frans Wijsen publiceerden bij gelegenheid van de feestelijkheden *Missiologie in Nijmegen 1930-2010*, ISBN 978 90 77311 10 3.
www.rs.ru.nl

Kunst in de bajes

De rubriek Beeldmeditatie wordt gedurende deze jaargang gevuld met beeldmateriaal uit de uitgave *Verbeelden en gelijken*. Deze uitgave kwam tot stand met behulp van de Stichting Zonneweelde. Deze Stichting werd in 1935 opgericht om steun te geven aan personen en instellingen op het terrein van de theologie en

de reformatorische wijsbegeerte. Op 4 september 2010 werd het jubileum van de stichting gevierd met deze uitgave. In het boek staan twee afbeeldingen die gemaakt zijn door illegalen die in detentie zitten. Door bemiddeling van justitiepredikante Folly Hemrica zijn ze in het boek terechtgekomen. Tijdens de presentatie vertelde zij over kunstprojecten als onderdeel van het justitiepastoraat. Zo werd in Hoogeveen in de adventstijd aan de mannen gevraagd wat er goed was in hun leven. Hemrica: 'Een bijzondere vraag in de bajes. Iedereen vraagt immers in een strafinrichting aan gevangenen wat er fout ging. Nu werd er gevraagd: wat gaat er goed in je leven? Iedereen die meedeed, werd uitgenodigd met een penseel een gouden lijn te trekken op rood canvas. Een gouden penseelstreek voor alles wat goud is in je leven. Tegen de mopper- en klaagcultuur in, tegen de negatieve beoordelingen vanuit de bajes in, ontstond er een doek vol gouden levenslijnen. En de verhalen kwamen los. Ontroerende verhalen. Over moeders die trouw bleven, over kinderen die het goed maakten ondanks alles, over honden (jawel!), over talenten, over schoonheid en geloof. Het werd met recht een adventsdoek.'
www.stichtingzonneweelde.nl

Personalia

— Aan de Vrije Universiteit is dr. Fernando Enns (46) benoemd op de leerstoel Doopsgezinde Vredestheologie en Ethiek. De leerstoel is verbonden aan het Doopsgezind Seminarium en wordt mede gefinancierd door de Stichting Doopsgezind Wereldwerk.
— Op 29 juni 2010 promoveerde drs. Naomi van der Meer in Nijmegen op een proefschrift over Afrikaanse katholieken in Nederland. In opdracht van het NIM deed ze vijf jaar lang onderzoek onder Afrikaanse katholieken in Amsterdam en Den Haag. Ze bestudeerde hoe zij zichzelf verstaan in relatie tot Afrikaanse christenen van andere denominaties en tot katholieken van andere migrantenpopulaties, maar ook tot katholieke Nederlanders en Nederlanders die zichzelf als ongelovig definiëren. De opgedane inzichten zijn relevant voor migrantenpastores en het oudewijkenpastoraat. Haar proefschrift heet *Believers in the Universal Church* en is gepubliceerd bij LIT Verlag.
— Op 12 januari 2011 promoveerde drs. Adraan van Klinken. Hij heeft de verschillende visies en strategieën om mannelijkheid te veranderen bestudeerd aan de hand van literatuuronderzoek en van casestudies in een katholieke en een pentecostale kerk in Lusaka (Zambia). Zijn onderzoek is niet alleen wetenschappelijk van belang, maar is ook relevant voor maatschappelijke organisaties die zich bezighouden met de thematiek van religie, gender en hiv/aids. Het proefschrift *The Need for Circumcised Men* is in eigen beheer uitgegeven.

André Droogers, *Zingeving als spel. Over religie, macht en speelse spiritualiteit. Een gids voor vrije zinzoekers,* Almere: Parthenon, 2010, 256 bladzijden, € 22,90

André Droogers heeft een prachtig boek geschreven, dat gelovigen, ongelovigen en twijfelaars in onze tijd kan helpen uit de kramp te komen die veel discussies over religie kenmerkt. Het boek is een hartstochtelijk pleidooi om speelse spiritualiteit toe te laten, om macht in het geval van religie te beperken tot zachte macht of middelmacht, om zo ruimte te scheppen voor speelse vormen van zingeving, die uitkomen boven de tegenstelling tussen geloof en ongeloof. Droogers, emeritus hoogleraar culturele antropologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, is op zoek naar vormen van speelse zingeving die de mensheid kunnen helpen te overleven. Met als uitgangspunt een schitterend verhaal van de Colombiaanse schrijver Gabriel Garcia Marquez laat Droogers zien waar religie vandaan komt, wat ze met mensen doet en hoe ze geleidelijk aan door machtsconcentratie en een focus op harde doelmacht verbastert. Na drie hoofdstukken waarin hij achtereenvolgens religie, macht in religies en de verschillende vormen van religie in onze tijd beschrijft, volgen twee hoofdstukken waarin hij uitlegt wat hij bedoelt met spel en hoe spel een tegenwicht kan bieden tegen de in veel religieuze bewegingen groeiende doelmacht. Dit zijn de meest antropologische gedeelten van het boek. Dankzij concrete voorbeelden blijft Droogers' betoog ook voor niet-antropologisch geschoolde lezers goed te volgen. Ten slotte presenteert hij een toepassing van zijn spelbenadering in een hoofdstuk voor gelovigen en een hoofdstuk voor atheïsten. Zijn benadering werkt echter alleen als beide partijen zingeving kunnen zien als spel. De tijd zal leren of dit gaat lukken. Aan Droogers zal het niet liggen. Na een samenvatting van zijn betoog en een korte epiloog volgt een lijst met doordenkvragen, die de lezer helpen nog vertrouwder te worden met Droogers' visie. Voor wie in vrijheid en vrolijkheid zin zoekt, een inspirerend boek.

— Ineke Bakker, directeur Stichting Oikos, oecumenische organisatie voor internationale samenwerking en duurzame ontwikkeling

Frédéric Lenoir, *Socrates, Jezus, Boeddha. Drie leermeesters,* Kampen: Ten Have, 2010, 293 bladzijden, € 19,90

Dit boek is een waagstuk. Drie 'groten' uit de wereldgeschiedenis spannen voor de wagen die de mensheid uit de economische crisis moet trekken. Er moet een bekering van de mensheid komen. Definitief een punt zetten achter het 'hebben', zich toewenden naar het '(gelukkig) zijn'. Lenoir leerde zijn persoonlijk levensgeluk van Socrates, Jezus en Boeddha. Zijn boek daagt de lezer ertoe uit zich de levensfilosofie van de grote drie eigen te maken: een tevreden, volledig mens te worden, mens van het zijn. Zichzelf beheersen, anderen respecteren, liefhebben, samenleven, onvermijdelijk levensleed overwinnen en met open ogen sterven. Leven is een kunst. Maar schrijven is ook een kunst. Er valt bij Lenoir veel interessants te lezen over leven en leer van de genoemde drie. Ze worden echter wel geperst in Lenoirs semireligieuze kader van algemene liefde voor mens en natuur. Alle drie verstonden ze de kunst van het sterven. Boeddha bleef onbewogen, Socrates en Jezus weigerden te vluchten. Moedige mensen, die beseffen dat onwetendheid de oorzaak van alle kwaad is (Lucas 23, 34). Lenoir vindt parallellen tussen de drie in hun visie op onsterfelijkheid, waarheid, vrijheid als zelfontdekking of als innerlijke godsontmoeting en rechtvaardigheid. Het grootste goed is het liefhebben. Jezus veroordeelt de overspelige vrouw niet (Johannes 8, 11). Socrates heeft via Diotima geleerd hoe liefde naar het absoluut goede leidt. En Boeddha leerde zijn leven lang mededogen voor mens en natuur. Ze leveren ten slotte een ethische boodschap: de waarheid leren kennen om goed te doen. Succes en vreugde voor mensen die aan zichzelf willen werken. Naar eigen zeggen laat Lenoir zich graag leiden door deze 'veeleisende gidsen'. Veeleisend inderdaad, als je Jezus eenzijdig als ethisch leermeester naast anderen ziet. En in je bronnenstudie niet Jezus' aanbod hebt opgemerkt om gelukkig te zijn door genade.

— Kees Haak, universitair docent aan de theologische universiteit van de Gereformeerde Kerken te Kampen

Kees Jan Rodenburg, *Geen verzoening zonder bekering. Gesprekken over de joodse traditie,* Zoetermeer: Boekencentrum, 2009, 108 bladzijden, € 11,50

Wat een raar boekje heeft Kees Jan Rodenburg geschreven, al is het geschreven met veel goede wil. Rodenburg, tot voor kort Israël-consulent voor het Centrum voor Israëlstudies, verzamelde veel informatie, maar het boekje is een mix van oppervlakkigheid en ambitie en komt niet echt los van een christelijk denkkader. Heeft Rodenburg te veel verschillende lezersgroepen willen bedienen: opdrachtgevers, leerlingen, geïnteresseerde leken in eigen kring met weinig kennis van het jodendom, een algemeen publiek? Wil hij daarom ook nog alle vormen van jodendom (vroeger en nu) uiteenzetten? Het levert soms te grote versimpelingen en karikaturen op. Mijn grootste irritatie betreft zijn vertaling van het begrip *tesjoewa* met 'bekering'. Joden gebruiken het woord 'bekering' nooit, vanwege de connotatie met pogingen om hen tot het christendom te bekeren. *Tesjoewa* is iets anders: inkeer, omkeer én terugkeer. Herstel van de relatie met de naaste en met God gebeurt door inzicht, inkeer, berouw, ophouden met het niet naleven van voorschriften (omkeer) en terugkeer naar de door de Eeuwige voorgeschreven naleving. In de tempeltijd was het brengen van het offer onderdeel van het herstellen van de relatie met de Eeuwige. Na de verwoesting van de tempel werd het offer vervangen door gebed (*tefilla*). Een derde middel tot herstel is het geven van liefdadigheid (*tsedaka*). Eindresultaat kan verzoening zijn, maar dat begrip staat, anders dan herstel (*tikkoen*), niet zo centraal in het joodse denken. Maar Rodenburg wil het juist over verzoening hebben, omdat het in het christelijke denken zo belangrijk is. Een gestructureerder aanpak ware wenselijk geweest. Ook de interviews met vier Israëlische vertegenwoordigers van het jodendom kunnen gemist worden; de gesprekken gaan alle kanten op. Ik vrees dat de gesprekken naar aanleiding van de gespreksvragen die Rodenburg toevoegt, ook alle kanten uit zullen gaan. Jammer, een gemiste kans.

— Tamarah Benima, rabbijn van de Progressief Joodse Gemeente Beth haTsafon, met leden in de noordelijke provincies van Nederland

Gordon T. Smith, *Transforming conversion. Rethinking the Language and Contours of Christian Initiation*, Grand Rapids: Baker Academic, 2010, 224 bladzijden, € 19,99

In de evangelische wereld is een ingrijpende verschuiving gaande. Vanuit de achttiende-eeuwse opwekkingsbeweging ontleent deze beweging haar enorme dynamiek aan een specifieke nadruk op bekering. Die heeft haar ook in de twintigste eeuw nog gedomineerd.
Maar nu. De evangelische theoloog Smith noemt maar liefst twaalf kenmerken die serieus bijstelling verdienen. Evangelicalen zijn sterk geneigd heil (*salvation*) met bekering te identificeren; maar daarmee versmallen ze het in feite tot redding en een bijna exclusieve gerichtheid op het eeuwige leven. Verder mikken zij bij bekering vooral op de wil, onder verwaarlozing van verstand en affecties. Ze zien bekering als één beslissend moment, terwijl het in werkelijkheid meestal een proces blijkt te zijn. De christelijke gemeenschap is voor hen niet veel meer dan een verzameling bekeerde individuen. Er is – heel on-nieuwtestamentisch – geen vitale verbinding met de doop.
Smith delft in de Bijbel en de christelijke traditie naar aanvulling en correctie. Hij laat zien dat Augustinus en Benedictus, Luther en Calvijn, maar ook Edwards en Wesley ruimer over bekering dachten dan het *revivalism* van de laatste eeuwen. Bekeren doe je als het goed is je leven lang. Het is niet een eindpunt, maar een begin, dat zich steeds opnieuw wil waarmaken in een voortgezette spirituele weg die je door het hele leven voert.
Smith schroomt niet om hier het woord 'heilig' opnieuw in te zetten; daarbij gaat het niet om iets uitzonderlijks, maar om christelijke volwassenheid (*maturity*), waarbij een sociale dimensie onontbeerlijk is, en de ordening van het affectieve leven van groot belang. Als Smith gelijk heeft – wat ik van harte hoop –, wordt onder evangelicals ook de visie op bekering *mature*, waarbij het elan niet zwakker wordt, maar wel reëler, beter gerelateerd aan het gehele leven.

— Nico den Bok, hoogleraar dogmatiek aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Kampen

King of the Jews
Jay Rosenblatt, 2000

Lang heb ik gedacht dat er geen enkele film over Jezus bestond van de hand van een joodse filmmaker. Maar niet lang geleden reikte een vriend van mij mij het boek *Wie is die man? Joodse visies op Jezus* van Eeuwout van der Linden aan. Hij was een joodse film over Jezus op het spoor gekomen: *King of the Jews* van de Amerikaanse joodse regisseur Jay Roseblatt (1955). De film gaat over Rosenblatt zelf, die in Amerika opgroeit in een niet-orthodox joods gezin. Hem wordt wel duidelijk dat Christus voor de christenen erg belangrijk is, maar pas toen hij de film *King of Kings* (Samuel Bronston, 1961) zag, ontdekte hij dat die Jezus een jood was. Ergens in een bijzin wordt dat in deze film vermeld. 'Mijn wereld kwam op z'n kop te staan. Jezus was een jood!' Maar 'waarom geloofde zijn familie dan niet in hem? Waarom werden zoveel joden vermoord in de naam van Jezus? Waarom werd Jezus vermoord door andere joden?' Aan de hand van fragmenten uit andere films, Hollywoodfilms en privéfilms van Rosenblatts vader, zocht hij naar de oorzaak van het antisemitisme.

Dan komt het derde deel van de film, een collage van beelden van bombardementen, Amerika's reactie op de dood van president Kennedy en fragmenten uit Jezus-films. Beelden van Jezus' kruisiging worden afgewisseld met beelden van de holocaust; opnamen van de wenende vrouwen worden onderbroken door beelden van uitgemergelde joden in de kampen van nazi-Duitsland. Jezus wordt weer verenigd met zijn volk. Dan komt de opstanding, die in deze film een metafoor wordt voor persoonlijke vernieuwing. 'Alleen door het onrecht te erkennen en te helen kunnen we dichter bij een gedeelde humaniteit komen', citeert Van der Linden filmmaker Rosenblatt. Jammer dat de film zo moeilijk te verkrijgen is.

Bronnen

– Eeuwout van der Linden, *Wie is die man? Joodse visies op Jezus,* Baarn: Uitgeverij Ten Have, 2003, vooral 234-236.
– *www.jayrosenblattfilms.com/king_of_the_jews.php,* geraadpleegd op 8 november 2010

— Freek L. Bakker, docent interculturele theologie, hindoeïsme en boeddhisme aan het departement Theologie van de Universiteit Utrecht

Tonen van vrijheid
University Assistance Fund
te bestellen bij UAF, Postbus 14300, 3508 SK Utrecht, telefoon (030) 252 08 35, fax (030) 252 18 99, *info@uaf.nl*, *www.uaf.nl*, € 15,00 (exclusief verzendkosten)

Toen het University Assistance Fund nog niet zo lang geleden zestig jaar bestond, verscheen de cd *Tonen van vrijheid*, gemaakt door zes musici die met steun van het UAF een conservatoriumopleiding in Nederland hebben gevolgd. Dat is namelijk wat het UAF doet: hogeropgeleide vluchtelingen steunen bij hun studie en passend werk voor hen vinden. Het gaat inmiddels om meer dan zesentwintighonderd mensen. Deze cd is een symbool van de waardevolle bijdrage die vluchtelingen willen en kunnen leveren aan onze samenleving.

Laat de cd dat horen? Jazeker. Alleen al naar Reza Ranjazmay, die opent met *Etibar* van Tofiq Qulief, zou ik de hele dag willen luisteren. Zijn spinto-tenor, die zo warm, helder, lyrisch en dramatisch klinkt, is een koestering, een weldaad, een feest, een thuiskomen! Of wat te zeggen van het *Kol Nidrej*, het joodse gebed dat aan de vooravond van Grote Verzoendag driemaal gebeden wordt, zoals dit door Martin Grudaj op de cello wordt uitgevoerd. Ook Nermin Tulic speelt prachtig, op de accordeon. Hij laat *Oblivion* van Astor Piazzolla horen. Ekaterina Levental zingt het hart van de cd vol. Haar heldere sopraan is solistisch minder uitgesproken, maar voegt zich als een extra instrument toe aan de begeleiding.

De begeleidende musici moeten apart genoemd worden, want ze zijn echt heel goed en spelen op hoog niveau. Het zijn Carla Schrijner (cello), Leonard Leutscher (piano en arrangementen) en Pauline Terlouw (viool en artistieke begeleiding). Samen vormen zij het bekende Orion Ensemble. Deze musici spelen ongekunsteld; ze zijn tegelijk aanwezig én bescheiden en uiterst muzikaal.

In het informatieboekje krijgen de musici letterlijk gezicht. Ze komen uit Iran, Bosnië, Oezbekistan en Azerbeidzjan, en je kunt niet anders dan concluderen dat migratie tot een geweldige verrijking van onze cultuur kan leiden.

— Marianne Verkade is zangpedagoge; ze werkte in Kampen, Serooskerke, Yogyakarta, Alkmaar en is nu werkzaam in Amerongen.

9 april 2011
Landelijke Vrijzinnige Beraadsdag

De Landelijke Vrijzinnige Beraadsdag zal plaatsvinden op zaterdag 9 april 2011 in de Nicolaikerk en in het Utrechts Centraal Museum in Utrecht. Voorbereiding en organisatie zijn in handen van de doopsgezinden, de remonstranten, de VVP en de NPB. Hoofdspreker is Hans den Hartog Jager, bekend van AVRO's *Kunstuur* en schrijver van boeken als *Zelf God worden*, over zijn fascinatie voor kunst, kijken en interpretatie. Vanwege dit boek werd hij genomineerd voor de debutantenprijs en kwam hij op de longlist voor de AKO-literatuurprijs.
www.beraadsdag.nl

25 mei 2011
Titus Brandsma-lezing

De Titus Brandsma-lezing is een jaarlijkse voordracht over spiritualiteit, ingesteld door het Titus Brandsma Instituut. Deskundigen op specifieke gebieden worden uitgenodigd hun licht te laten schijnen op het gebied van de spiritualiteit. De lezing bestaat vanaf 1993. Dit jaar spreekt op 25 mei professor dr. Wim van de Donk.
www.titusbrandsmainstituut.nl

18 juni 2011
Een dag in een labyrint

Het labyrint symboliseert de innerlijke en uiterlijke levensreis en biedt ruimte voor de zoektocht naar de sacrale kern. Het is geen doolhof, maar een pad dat langs een aantal wendingen naar het centrum leidt en terug. De dag wordt gehouden in de Dominicuskerk in Amsterdam.
www.laverna.nl, (020) 346 75 30

12-21 juli 2011
Zomerschool over tragiek

Is het tragische een juiste categorie om na te denken over de aard van hedendaagse conflicten, hun cycli van wraak en geweld en aanspraken op rechtvaardigheid? Was 11 september een tragedie? Is het Israëlisch-Palestijnse conflict een tragedie? Deze en andere vragen komen aan de orde op de tweede Tilburgse Zomerschool. Er worden teksten bestudeerd van Aeschylus, Sophocles en Euripides, Plato en Aristoteles. Maar ook moderne filosofen als Rousseau, Hegel en Nietzsche staan op het programma. De tragedies bij Shakespeare, Ibsen en Beckett leveren stof tot nadenken.
www.luce-crc.nl

24-31 juli 2011
Stille wandelretraite

Wandelen in stilte langs de Semois, in de Belgische Ardennen. Gaan zitten bij de rivier. Het water stroomt en stroomt en stroomt. Zoals je leven, gewoon steeds verder, eindeloos. Of het moet droogvallen. Geen water meer uit de bron, geen regen meer die het land natmaakt, geen water meer dat alle beekjes naar de rivier, naar jouw leven, voedt. Waar is de bron in jouw leven? Tijdens een wandelretraite ga je op zoek. Het verblijf is in de Ermitage de Saint-Walfroy, Margut, Frankrijk. Kosten € 550,00.
www.ignatiushuis.nl

Tot en met 17 april 2011
Passie voor Perfectie

De tentoonstelling Passie voor Perfectie is te bewonderen in de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Kunstverzamelaar en mecenas Nasser D. Khalili stelde een deel van zijn verzameling islamitische kunst beschikbaar. De getoonde voor-

werpen zijn gestempeld door de islamitische filosofie, vaak vermengd met elementen uit de lokale cultuur van landen als Turkije, India en Iran.
www.nieuwekerk.nl

Tot en met 11 mei 2011
Ongekende schoonheid
Ikonen uit Macedonië

Met *Ongekende schoonheid. Ikonen uit Macedonië* presenteert Museum Catharijneconvent Utrecht tot en met 11 mei 2011 een grote overzichtstentoonstelling met bijzondere kunstschatten uit Macedonië. Parels van de tentoonstelling zijn de ruim vijftig iconen vanaf de elfde eeuw die behoren tot de top van de Byzantijnse cultuur, een schitterend gouden masker uit de vijfde eeuw vóór Christus en een unieke collectie vroegchristelijke terracotta reliëfs. Voor het eerst heeft de regering van Macedonië ingestemd met het uitlenen van een zo omvangrijke collectie aan het buitenland. De tentoonstelling geeft een overzicht van de culturele rijkdom van Macedonië van 4000 vóór Christus tot het einde van de negentiende eeuw. In 2011 viert de republiek Macedonië haar twintigjarig onafhankelijkheidsjubileum. Het merendeel van de kunstwerken is afkomstig uit het wereldberoemde iconenmuseum in Ohrid en het Nationaal Museum van Macedonië in Skopje. Deze tentoonstelling is het resultaat van een bijzondere samenwerking tussen drie partijen: de Macedonische overheid, Museum Catharijneconvent en de Macedonische Gemeenschap in Nederland, die de belangen behartigt van ruim veertienduizend Macedoniërs.
www.catharijneconvent.nl

Tot en met 15 mei 2011
Doopsgezinde geschiedenis

De tentoonstelling *Gedoopt,* over de lange en bewogen geschiedenis van de doopsgezinde geloofsgemeenschap in Nederland, laat op een hedendaagse manier zien hoe een relatief kleine groep grote invloed heeft gehad op de Nederlandse samenleving. Dit wordt in beeld gebracht met topstukken uit de belangrijkste collectie op dit gebied ter wereld. Deze bevindt zich bij de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam als bruikleen van de Verenigde Doopsgezinde Gemeente Amsterdam. De tentoonstelling brengt de doopsgezinde geschiedenis in beeld met unieke boeken, handschriften, brieven, prenten en schilderijen. De eigen collectie wordt aangevuld met belangrijke bruiklenen. Niet eerder waren zo veel doopsgezinde topstukken in één tentoonstelling te zien: schilderijen van Govert Flinck, Jan Lievens, Cornelis Springer, Jan Mankes en Edgar Fernhout; en ook de enige bewaard gebleven brief van Menno Simons, etsen van Rembrandt, een nooit verstuurde brief van Multatuli en een huwelijksgedicht in het handschrift van Aagje Deken.
De tentoonstelling markeert verschillende doopsgezinde jubilea. In 2011 is het 475 jaar geleden dat Menno Simons als leider van de doopsgezinden opstond, en wordt herdacht dat hij 450 jaar geleden stierf. Verder bestaat het Doopsgezind Seminarium dan 275 jaar, en de Algemene Doopsgezinde Sociëteit 200 jaar. Ten slotte is het in 2011 precies 100 jaar geleden dat de doopsgezinde Anna Zernike als eerste vrouw in Nederland tot predikant benoemd werd.
www.bijzonderecollecties.uva.nl

TussenRuimte 2011 | 2
Aap, noot, missie

Een mooie zwart-witfoto uit de jaren vijftig toont een klein missieschooltje in de dessa. Het beeld roept vertedering op en nostalgie. Zending en missie zijn onverbrekelijk verbonden met het geven van onderwijs. Duizenden kinderen in verre landen leerden lezen, schrijven en rekenen van de missiezusters en de zendelingsvrouwen. Was men zich er bij het opzetten van deze scholen van bewust dat met het aanleren van vaardigheden ook (westerse) cultuur werd overgedragen? Hoe is het nu met die missiescholen? Hoe verging het de inheemse docenten? Hoe hebben de leerlingen van toen het onderwijs ervaren? En kunnen we vandaag iets van die ervaringen leren, als we kijken naar Nederlandse scholen in de zogenoemde achterstandswijken?

Het volgende nummer van *TussenRuimte* verschijnt in juni en heeft als thema de culturele bepaaldheid van educatie.

TussenRuimte 2011 | 3 (september) vraagt naar de doorwerking van de wereldwijde (economische en ecologische) crisis op religie.
TussenRuimte 2011 | 4 (december) volgt het voetspoor van de apostel Tomas.